

ANTI-KVARISK UTREDNING INFÖR DETALJPLAN

FULLERSTAD 5:9

2018-05-22

Söderköpings
kommun

MEDVERKANDE

Beställare:	Söderköpings kommun, samhällsbyggnadsförvaltningen
Handläggare:	Martin Larsheim, planarkitekt, Söderköpings kommun
Kontaktperson:	Martin Larsheim
Konsult:	Mats Fredriksson arkitektkontor AB, Norrköping
Uppdragsansvarig:	Mats Fredriksson, arkitekt SAR/MSA
Författare:	Lisa Berglund, byggnadsantikvarie, Sara Svartjung, arkitekt SAR/MSA
Layout:	Mats Fredriksson arkitektkontor AB
Bild framsida:	Mats Fredriksson arkitektkontor AB
Foto:	Lisa Berglund eller Sara Svartjung om inget annat anges

Söderköpings
kommun

FREDRIKSSON
arkitektkontor ab
Skolgatan 1a 60225 Norrköping
011-100066 fax 011-365402
fredrikssonarkitektkontor.se

ANTIKVARISK UTREDNING INFÖR DETALJPLAN

FULLERSTAD 5:9

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	5
2. ÖVERBLICK	6
SAMMANFATTNING	6
UPPDRAG, SYFTE OCH METOD	8
BEFINTLIGA STÄLLNINGSTAGANDEN OCH SKYDD FÖR KULTURMILJÖ	10
3. KULTURHISTORISK ANALYS OCH VÄRDEN	14
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE/KULTURMILJÖ	16
FÖRÄNDRINGSKÄNSLIGHET	17
4. BESKRIVNING AV DETALJPLANEFÖRSLAG	18
5. KONSEKVENSANALYS	22
6. REKOMMENDATIONER	24
7. HISTORISK KONTEXT	25
8. MARKANVÄNDNING GENOM TIDERNÄ	42
9. NULÄGESBESKRIVNING OCH KARAKTÄRISERING	52
10. REFERENSER	81

I. TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

LÄN	Östergötlands län
KOMMUN	Söderköping
ORT	Söderköping
FASTIGHET	Fullerstad 5:9
ÄGARE	Privat ägo (Nicklas Lindecrantz)

2. ÖVERBLICK

Sammanfattning

Ett detaljplaneförslag har upprättats för fastigheten Fullerstad 5:9. Detaljplaneområdet är beläget strax söder om Skönberga kyrka, sydöst om centrala Söderköping i nära anslutning till väg E22. I norr avgränsas området av Fullerstad gård med omgivande åkerlandskap och i öster av en björkallé som länge tillhörde gården. I söder ansluter väg 210. Väster om planområdet finns ett mindre villaområde tillkommet under 1950-talet. Detaljplaneområdet omfattas av ca 12,4 ha åkermark med två åkerholmar. Området är i privat ägo. Området är inte detaljplanerat sedan tidigare och omfattas inte av områdesbestämmelser. Området är i Söderköpings kommuns översiktsplan samt i den fördjupade översiktsplanen för staden Söderköping utpekad som utbyggnadsområde som avses bebyggas inom 1-5 år.

Det föreslagna planområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården *Skönberga E67*.

Exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön får endast göras om de inte påtagligt skadar områdets kulturvärden (Miljöbalk 1998:808). I planprocessen finns behov av kunskapsunderlag i form av en antikvarisk utredning som redovisar områdets kulturhistoriska värden, tydliggör planförslagets konsekvenser på de kulturhistoriska värdena samt ger råd och riktlinjer för hänsyn till dessa i kommande planprocess. Den antikvariska utredningen syftar till att möta beställarens kunskapsbehov. Utredningen har avgränsats geografiskt till att följa det område som omfattas av riksintresset *Skönberga E67* med anledning av att det är detta område som bedöms kunna komma att påverkas av planförslaget.

Planförslaget tillåter flerbostadshus i 2 våningar (högst 8 m) närmast väg 210. Ett naturområde till viss del bestående av befintliga åkerholmar föreslås i områdets mitt. Naturområdet utgör ca 1/4 av området och ska användas som lekyta. Norr om flerbostadshusen tillåts bebyggelse i högst två våningar (högst 6 m) inklusive en takvinkel på högst 45 grader. Området ger fri spridning på villor, parhus, kedjehus och radhus. Direkt norr om åkerholmarna föreslås två tomter för vård och skola, även de begränsade till två våningar. Två biltrafikerade angöringsvägar föreslås från väg 210. Förslaget redovisar även tre gångvägar kopplade till allén samt en till 1950-talsområdet.

Utredningen påvisar att höga kulturhistoriska värden finns inom utredningsområdet. Inom området är det möjligt att följa samhällets, och i hög utsträckning även landets, utveckling från forntid till nutid. Avgörande skeden inom Sveriges historia tar sig uttryck i Skönberga kyrka som vittnar om kristendomens etablering, i Fullerstad gård som berättar om medeltidens stora gårdar och om adelns privilegier under stormaktstiden, i prästgårdarna och komministergården som visar på prästgårdsideal och byggnadsskick under 1600-, 1700- och 1800-talet, i Strodammen som utgör ett tydligt exempel på tekniska framsteg under 1900-talet som var en orsak till att det svenska välfärdsbygget kunde ta fart. Välfärdsbygget tar sig även fysiska uttryck i 1950-talsområdet sydöst om kyrkan och i Fullerstads och Ljungas manbyggnaders modernistiska tillägg. Äldre samhällssystem kopplade till jordbrukssamhället går att utläsa i den tidigare backstugan Smedbacken och i Lilla Fullerstad som nyttjades som arbetarbostad. Till odlingslandskapet kring planområdet finns ett starkt kontinuitetsvärde kopplat. Jorden har brukats sedan forntiden och det åkerlandskap vi ser idag är resultatet av en flertusenårig utveckling.

Särskilt värdefull kulturmiljö är kyrkomiljön med kyrka och kyrkogård, alléer och kyrkstall, samtliga prästgårdar, ekonomibyggnader i miljön som minner om prästgården som jordbruksegendom samt den engelska parken som berättar om parkideal under 1800-talet. Vidare bedöms Fullerstad gård med manbyggnad, ekonomibyggnader, parkliknande trädgård samt björkallé utgöra en särskilt värdefull kulturmiljö. Inom utredningsområdet finns ett antal särskilt värdefulla utblickar som tydliggör de historiska sambanden mellan områdets olika kulturmiljöer.

Utredningen visar att planförslaget har viss negativ påverkan på utredningsområdets karaktär och kulturhistoriska värden. Planområdets åkermark ingår i ett större, samlat odlingslandskap som lyfts fram som ett karaktärsdrag i riksintresset för kulturmiljövården. En byggnation inom planområdet minskar odlingslandskapets åkermark och försvagar i viss utsträckning odlingslandskapets sammantagna kulturhistoriska värde. Planområdet är till ytan begränsat. En betydande mängd åkermark skulle kvarstå även efter en exploatering av planområdet. Planområdets placering invid den under 1950-talets exploaterade marken söder om kyrkan bedöms ha en mildrande verkan på förslagets negativa påverkan. Planområdets nära placering invid Fullerstad gård och björkallén innebär att gårdens läsbarhet som större jordbruksegendom och alléns läsbarhet som herrgårdsallé av lång historiskt hävd minskar. De i planförslaget inkluderade frizonerna närmast allén och Fullerstad gård har en mildrande verkan.

Utredningen rekommenderar att gångvägar kopplade till allén bör utföras grusade. Bebyggelsen bör placeras på sådant sätt som möjliggör siktlinjer genom området. Bebyggelsen bör utformas samordnat och gestaltungsmissigt väl överensstämmande. Kataloghus av olika slag bör inte tillåtas. Bebyggelsen bör utformas för att harmoniera med omgivande odlingslandskap och på ett diskret sätt integreras i detta. Bebyggelsen bör anpassas till lokalt eller regionalt traditionellt byggnadsskick förekommande i jordbruksbygder. Fasadmaterial bör vara trä. Tak bör vara sadeltak. Taktäckningsmaterial bör vara rött lertegel. Färgsättning bör ske med naturnära kulörer som återfinns i landskapet, t ex ockra, umbra, terra eller järnoxider som falurött. Fasadfärger bör vara matta till ytan.

Uppdrag, syfte och metod

BAKGRUND OCH SYFTE

Söderköping växer och ett ökande behov av tomter finns inom kommunen. Ett detaljplaneförslag har upprättats för fastighet Fullerstad 5:9 (Detaljplan för del av Fullerstad 5:9, Söderköping, Söderköpings kommun, Östergötlands län, Dnr: SBN 2015-160). Detaljplaneområdet är beläget strax söder om Skönberga kyrka, sydöst om centrala Söderköping i nära anslutning till väg E22. Syftet med detaljplanen är att möjliggöra tomter för småhus- och flerbostadsbebyggelse för att möta den ökande efterfrågan inom Söderköpings kommun.

Det föreslagna planområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården *Skönberga E67*. Planområdet och ett antal andra områden som berörs av riksintresset är i *Översiktsplan Söderköping kommun Prioriteringar för hållbar utveckling 2015-2030 Antagandehandling 2015-09-21* utpekade som utbyggnadsområden. Området för detaljplaneförslaget ska enligt översiktsplanen bebyggas inom 1-5 år. Under 2017 och 2018 har en fördjupad översiktsplan för staden utarbetats. Även i denna utpekade det aktuella planområdet samt andra områden inom riksintresset *Skönberga E67* som utbyggnadsområden.

I planprocessen finns behov av kunskapsunderlag i form av en antikvarisk utredning som redovisar områdets kulturhistoriska värden, tydliggör planförslagets konsekvenser på de kulturhistoriska värdena samt ger råd och riktlinjer för hänsyn till dessa i kommande planprocess. Den antikvariska utredningen syftar till att möta beställarens kunskapsbehov i planprocessen för Fullerstad 5:9.

METOD

Värderingen följer de råd och rekommendationer som ges i Boverkets författningssamling (BFS 2016:6) gällande enskilda byggnaders och den sammansatta bebyggelsens värde.

Utredningen tar stöd i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) *Plattform för Kulturbeskrivning och urval* (2015) där miljöns bärande berättelser och dess fysiska uttryck identifieras och en bedömning av hur fullständig och relevant miljön är ur kulturhistorisk synvinkel görs.

Metoden för utredningen har grundat sig i en arkiv-, kart- och litteraturstudie samt en fältinventering som inkluderat odlingslandskap, kyrkomiljö, gårdar och övrig bebyggelse samt grönmiljöer som parker, alléer, trädgårdar och Tväråns stränder. Störst fokus i studien har lagts på historiskt kartmaterial som kan berätta om hur utredningsområdet har förändrats genom århundradena. Vidare har historiska fotografier, handlingar, tidningsurklipp, ritningar mm. i Östergötlands museums arkiv och Söderköpings stadsarkiv studerats. Utifrån studierna har kulturmiljöns bärande berättelser identifierats och beskrivits.

AVGRÄNSNINGAR

Utredningen har avgränsats geografiskt till att följa det område som omfattas av riksintresset *Skönberga E67* med anledning av att det är detta område som bedöms kunna komma att påverkas av planförslaget. Huvudfokus i utredningen har varit området närmast det aktuella planområdet: Fullerstad gård, Skönberga kyrka och kyrkomiljö med prästgårdar, Ljunga, Gångestad och det omgivande odlingslandskapet.

Utredningen har inte omfattat arkeologi.

Planområdet markerat i gult.

Utredningsområdet har avgränsats geografiskt till riksintresset Skönberga E67.

Befintliga ställningstaganden och skydd för kulturmiljö

NATUR OCH KULTURMILJÖER I ÖSTERGÖTLAND, NATURVÅRDSPLAN OCH KULTURMINNESPROGRAM, LÄNSSTYRELSEN I ÖSTERGÖTLANDS LÄN 1983

Området Skönberga är utpekad som värdefull regional kulturmiljö i Länsstyrelsens kulturminnesprogram från 1983. Området benämns *K34 Skönberga-Ljunga*. Kulturminnesprogrammet ska vara ett kunskapsmaterial som ska vara utgångspunkt i den långsiktiga planeringen av arbetet med vård och säkerställande av identifierade värden. Vidare ska programmet vara ett stöd för kommunerna i deras handläggning av byggnads- och markanvändningsfrågor.

Motivering och beskrivning för *K34 Skönberga-Ljunga*:

Åsträckning i odlingslandskap med fornlämningar och bebyggelse av central karaktär för bygden med traditioner från förhistorisk tid till historisk tid. Ljungagravfältet med 106 fornlämningar SO kyrkbyn är varierat och har gett fynd från yngsta bronsålder, äldre järnålder och vikingatiden. Även en stenåldersgrav har påträffats och VNV härom finns en mindre fornborg. Gravfältet vid kyrkbyn med 32 fornlämningar är av den yngre järnålderns karaktär. Kyrkbyn domineras av den tidigmedeltida, romanska kyrkan samt två prästgårdsanläggningar från 1700- och 1800-talen. Miljön genombrytes av europaväg 66. (Riksintresse i FRP.)

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN

Området kring Skönberga är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården *Skönberga E67* (Skönberga sn). Motiveringen för riksintresset lyder: *Odlingslandskap med talrika fornlämningsmiljöer och medeltida kyrka. (Kyrkmiljö).* Gällande uttryck för riksintresset anges: *Ljunga gravfältet med ca 100 anläggningar, företrädesvis från brons- och järnålder. Välbevarad romansk kyrka, prästgårdar från tre skilda epoker: 1600-, 1700- och 1800-talet. 1800-talsprästgården med omgivande parkanläggning ligger på ett järnåldersgravfält.*

Riksintresse för kulturmiljövården innebär att området utgör en kulturmiljö som är unik eller med särskild betydelse ur regional, nationell eller internationell synpunkt. Riksintressena skyddas genom Miljöbalken (1998:808). I 1 kap 1 § fastslås att lagen ska tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. 3 kap 6 § gör gällande att områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Vad som gäller vid ingrepp i riksintressen redogörs för i 4 kap:

Miljöbalk (1998:808) 4 kap. Särskilda bestämmelser för hushållning med mark och vatten för vissa områden

Områden som i sin helhet är av riksintresse

1 § De områden som anges i 2-8 §§ är, med hänsyn till de natur- och kulturvärden som finns i områdena, i sin helhet av riksintresse. Exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön får komma till stånd endast om

1. det inte möter något hinder enligt 2-8 §§ och
2. det kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar områdenas natur- och kulturvärden.

Bestämmelserna i första stycket 2 och i 2-6 §§ utgör inte hinder för utvecklingen av befintliga tätorter eller av det lokala näringslivet eller för utförandet av anläggningar som behövs för totalförsvaret. Om det finns särskilda skäl utgör bestämmelserna inte heller hinder för anläggningar för utvinning av sådana fyndigheter av ämnen eller material som avses i 3 kap. 7 § andra stycket. Lag (2001:437).

Översiktplan

I *Översiktsplan Söderköping kommun Prioriteringar för hållbar utveckling 2015-2030 Antagandehandling 2015-09-21* anges att särskilda krav kan komma att ställas på utformning av byggnader och anläggningar inom de områden som är av riksintresse för kulturmiljövården (s.19).

Kulturmiljöplan

Söderköpings kommun upprättade 2015 ett kommunalt kulturmiljöprogram som täcker hela kommunen. Kulturmiljöprogrammet ska vara vägledande i bedömningen av kulturvärden vid bygglovsprövning, detaljplaneläggning och annan verksamhet som får följder i den fysiska miljön. Miljön kring det föreslagna planområdet tas upp under avsnittet *Riksintressen för kulturmiljövården* (s.30). I kulturmiljöplanen redovisas endast riksintressets motivering och uttryck samt områdenas utbredning. För mer djupgående analys och beskrivning hänvisas till länsstyrelsens handling *Del 1. Översyn av kulturmiljövårdens riksintressen – Söderköpings kommun* och *Del 2. Fördjupad analys*.

Skönberga kyrka redovisas med kortfattad beskrivning och länk till RAÄ:s kulturarvsdata under avsnittet *Kyrkomiljöer* (s.40).

KULTURMILJÖLAG (1988:950)

Kulturhistoriska värden i Skönberga kyrka, kyrkogård och kyrkotomt är skyddade enligt bestämmelser kulturmiljölagens 4. kap.

Krav enligt plan- och bygglagen

I Plan- och bygglagen finns bestämmelser som innebär ett skydd för samtliga byggnader, bebyggelsetyper och kulturmiljöer oavsett om de har värderats tidigare eller ej.

Varsamhetskravet gäller för all bebyggelse oavsett kulturhistoriskt värde. Ändringar ska göras varsamt med hänsyn till byggnadens karaktär och värden. För att uppnå varsamhet krävs kunskap om byggnadens värden.

2 kap 3 §

Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

Även i andra ärenden enligt denna lag ska hänsyn tas till de intressen som anges i första stycket 1–5. Lag (2013:867).

2 kap 6 §

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan

8 kap 13 §

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska tillämpas också på

1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §,
2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser,
3. allmänna platser, och
4. bebyggelseområden

Detaljplan

Kommunerna har ett långtgående ansvar för våra gemensamma kulturmiljöer som utgör viktiga allmänintressen. Den kulturmiljö där hänsyn ska tas behöver inte vara särskilt värdefull eller utpekad utan det räcker med att kulturmiljöerna är allmänt uppskattade av kommunens invånare.

2 kap 3 § och 2 kap 6 § gör gällande att vid planarbetet, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska hänsyn tas till platsens kulturvärden och stads- och landskapsbilden.

Vid planläggning inom en kulturmiljö är det viktigt att tydliggöra vilka avvägningar som gjorts, hur kulturmiljön har värderats och vilken hänsyn som har tagits till områdets kulturmiljövärden. Detta redovisas lämpligast i planbeskrivningen.

För att skydda en kulturmiljö i detaljplan tillhandahåller plan- och bygglagen möjligheter till detta. Ett konstant skydd för kulturmiljön finns genom varsamhetskravet och förvanskningsförbudet. När en ny plan ska antas är det lämpligt att förtydliga hur dessa skydd bör tolkas i den berörda miljön. Detta görs lämpligen genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser. Vidare kan egenskaps- och hänsynsbestämmelser användas. De värden och karaktärsdrag som avses skyddas ska tydligt framgå av planbeskrivningen. Vidare kan det vara lämpligt att ange om miljöns värden ställer krav på medverkan av antikvariskt sakkunnig i ärende om lov.

Boverkets föreskrifter för särskilt värdefull byggnad (bfs 2016:6, 1:2213)

En byggnad kan vara en sådan särskilt värdefull byggnad som avses i 8 kap. 13 § PBL antingen för att den har sådana värden i sig eller för att den utgör en väsentlig del av en särskilt värdefull bebyggelsemiljö. Vad som sägs här om byggnader gäller även för bebyggelseområden.

En byggnad kan vara särskilt värdefull om den tydliggör tidigare samhällsförhållanden. Exempel på detta är:

- Byggnader som representerar en tidigare vanlig byggnadskategori eller konstruktion som nu har blivit sällsynt.
- Byggnader som belyser tidigare bostadsförhållanden, sociala och ekonomiska villkor, arbetsförhållanden, olika gruppers livsvillkor, stadsbyggnadsideal eller arkitektoniska ideal samt värderingar och tankemönster.
- Byggnader som har representerat för lokalsamhället viktiga funktioner eller verksamheter.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den tydliggör samhällsutvecklingen. Exempel på detta är:

- Byggnader som till exempel illustrerar folkrörelsernas framväxt, massbilismens genombrott, immigration eller emigration.
- Byggnader som har tjänat som förebilder eller på annat sätt varit uppmärksammade i sin samtid.
- Byggnader som präglas av en stark arkitektonisk idé.

En byggnad kan också vara särskilt värdefull om den i sig utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik.

En byggnad kan vara särskilt värdefull från konstnärlig synpunkt om den uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller har en hög ambitionsnivå med avseende på arkitektonisk gestaltning eller i utförande och materialval eller i konstnärlig gestaltning och utsmyckning.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den värderas högt i ett lokalt sammanhang. Exempel på detta kan vara byggnader som har haft stor betydelse i ortens sociala liv eller för ortens identitet eller i lokala traditioner.

I begreppet särskilt värdefull byggnad ligger att byggnaden särskilt väl ska belysa ett visst förhållande eller i sitt sammanhang ha få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande.

Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad.

3. KULTURHISTORISK ANALYS OCH VÄRDEN

Planområdet är beläget inom ett område med god förmåga att förmedla flera berättelser relevanta ur såväl lokalt, regionalt och nationellt perspektiv. Inom utredningsområdet är det möjligt att följa samhällets, och i hög utsträckning även landets, utveckling från forntid till nutid. Avgörande skeden inom Sveriges historia tar sig fysiska uttryck i Skönberga kyrka som vittnar om kristendomens etablering, i Fullerstad gård som berättar om medeltidens stora gårdar och om adelns privilegier under stormaktstiden, i prästgårdarna och komministergården som visar på prästgårdsideal och byggnadsskick under 1600-, 1700- och 1800-talet, i Strodammen som utgör ett tydligt exempel på tekniska framsteg under 1900-talet som var en orsak till att det svenska välfärdsbygget kunde ta fart. Välfärdsbygget tar sig även fysiska uttryck i 1950-talsområdet sydöst om kyrkan och i Fullerstads och Ljungas manbyggnaders modernistiska tillägg. Äldre samhällssystem kopplade till jordbrukssamhället går att utläsa i den tidigare backstugan Smedjebacken och i Lilla Fullerstad som nyttjades som arbetarbostad. Till odlingslandskapet kring planområdet finns ett starkt kontinuitetsvärde kopplat. Jorden har brukats sedan forntiden och det åkerlandskap vi ser idag är resultatet av en flertusenårig utveckling.

Utredningsområdet bedöms ha stora kulturhistoriska värden.

FORNTIDSMÄNNISKANS SPÅR

Inom utredningsområdet finns flera fasta fornlämningar som berättar om människans etablering på platsen och platsens centrala karaktär redan under förhistorisk tid. De forntida gravfälten har satt en tydlig prägel på landskapet. Fornlämningarna är avgörande för förståelsen av områdets ursprung och den regionala och nationella utvecklingen under sten-, brons- och järnåldern.

KRISTENDOMENS ETABLERING OCH SOCKENBILDNING

Skönberga kyrka från 1100-talet berättar om kristendomens tidiga etablering i Östergötland och hur en centralbygd redan under äldre medeltid uppstod på den tätt befolkade bondeslättan. Ur ett nationellt perspektiv berättar kyrkan om det svenska tidigmedeltida kyrkobyggandet. Kyrkan och kyrkomiljön berättar om hur sockenbildningen tog fart under medeltiden och om hur Skönberga blev en viktig knutpunkt i socknen och häradet. Kyrkan och kyrkomiljön har ett mycket stort samhällshistoriskt värde. Kyrkan utgör ett tydligt exempel på den romanska kyrkobyggnadskonsten och har ett mycket stort arkitekturhistoriskt värde. Skönberga kyrka möjliggör kunskapsutvinning om 1100-talets byggnadsteknik.

PRÄSTBOSTÄLLETS UTVECKLING

De tre bevarade prästgårdarna i nära anslutning till kyrkan berättar om prästboställets utveckling ur både lokal, regional och nationell synpunkt. I prästboställebebyggelsen kan tre olika århundradens hushållsbehov, stilideal och prästens sociala ställning i samhället utläsas. Prästgårdarna har var för sig ett stort kulturhistoriskt värde, trots en del sentida ändringar. Tillsammans bildar de ett omistligt inslag i kyrkomiljön.

Till berättelsen om prästboställena hör även komministerbostället som etablerades under 1600-talet. Dagens manbyggnad har sitt ursprung i 1870-talet. Gården med manbyggnad och ekonomibyggnader är välbevarad från denna tid och har ett stort kulturhistoriskt värde som beståndsdel i både kyrkomiljön och odlingslandskapet.

1800-TALETS PARKIDEAL

Kopplad till 1840-talets prästboställe är den engelska parken nordväst om kyrkan. Parken utgör ett exempel på det parkideal som introducerades i Sverige genom etableringen av Hagaparken under det sena 1700-talet och som spred sig över landet under 1800-talet. Genom bristande underhåll har parken i viss utsträckning förlorat sin ursprungliga karaktär men den engelska parkens lummiga grönska och slingrande gångar kan ännu utläsas. Parken har ett stort arkitekturhistoriskt värde. Parken berättar vidare om prästens sociala ställning och om vikten av en representativ miljö kring prästbostället och kyrkan. Kyrkoallén och de putsade grindstolparna som förmodligen tillkom under samma period utgör ytterligare exempel på hur man under det sena 1700-talet och 1800-talet ville skänka kyrkomiljön en representativ prägel som skulle föra tankarna till herrgårdsegendomarnas grönskande prakt.

ODLINGSLANDSKAPET

Inom utredningsområdet har jorden brukats sedan förntiden och miljön har en tydlig prägel av odlingslandskap. Det åkerlandskap vi ser idag är resultatet av en flertusenårig utveckling. Till odlingslandskapet kring planområdet finns ett starkt kontinuitetsvärde kopplat. Till odlingslandskapet hör även Tvärån som var en förutsättning för den kvarnverksamhet som bedrevs norr om Fullerstad. Kvarnverksamheten tar sig fysiska uttryck i en bevarad stengrund nere i ådalen samt genom en äldre gräsbevuxen förbindelseväg väster om Fullerstad gård.

Ett stort värde finns i vägnätet inom utredningsområdet. Flertalet vägsträckningar är i stort oförändrade sedan 1600- och 1700-talen. Det äldre vägnätet förmedlar kunskap om hur marker och tomtgränser tedde sig under föregående århundraden.

Fullerstad och Ljunga gård är en del i berättelsen om socknens medeltida gårdar. Fullerstads nuvarande manbyggnad uppfördes som en rådmans ståndsmässiga, empirepräglade bostad under 1840-talet. Idag präglas byggnaden av 1940- och 1950-talens stilideal. Även manbyggnaden på Ljunga från år 1906 gavs vid 1900-talets mitt en modernistisk prägel. Manbyggnadernas nuvarande utformning berättar om de modernistiska ideal och de goda ekonomiska förutsättningarna som rådde i Sverige runt 1900-talets mitt.

Ett mycket viktigt inslag i kulturmiljön är de ekonomibyggnader som hör till gårdarna och kyrkomiljön. Ekonomibyggnaderna är en förutsättning för förståelsen av miljön som ett odlingslandskap av lång historiskt hävd. Ekonomibyggnaderna av varierande ålder berättar om jordbrukets förutsättningar och behov och utveckling genom tiderna. Till gårdarna hör även ett äldre trädbestånd, vårdträd och fruktträdgårdar som kan härledas ända till 1800-talet, i vissa fall ännu längre tillbaka i tiden. Dessa grönmiljöer berättar om den starka trädgårdstraditionen bland lantbrukarna i Östergötland.

I odlingslandskapet kring Fullerstad finns arbetarbostäder från 1700- och 1800-talen. På Lilla Fullerstad finns en tidigare arbetarbostad och på Smedbacken finns en backstuga som berättar om de icke-jordägande människornas förutsättningar och möjligheter i jordbrukssamhället. Bostäderna har ett stort samhällshistoriskt värde. Viktigt i sammanhanget är även de uthus som hör till den tidigare backstugan på Smedbacken.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE/KULTURMILJÖ

Begreppet kulturhistoriskt värde definieras av Riksantikvarieämbetets Plattform för värdering och urval (2015) som "de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang och därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag".

Särskilt värdefull bebyggelse/kulturmiljö

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse/kulturmiljö

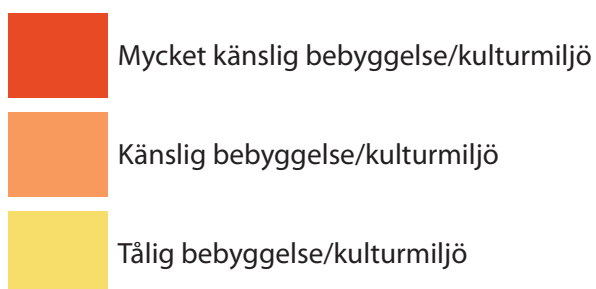
Bebyggelse/kulturmiljö av visst kulturhistoriskt värde

FÖRÄNDRINGSKÄNSLIGHET

Förändringskänsligheten har bedömts mot risken att de kulturbeskrivna värdena förstörs eller minskar vid förändring och tillägg. Analysen tydliggör kulturmiljöns möjlighet att ta emot nya inslag utan att dess kulturbeskrivna karaktär eller värde påtagligt förändras. Grunden i analysen är de värdebärande uttryck, strukturer och samband som är särskilt nödvändiga för företeelsens helhet och relevans. Utan dessa riskerar miljöns möjlighet till kunskapsförmedling att gå förlorad. Stora dominerande uttryck och tydliga samband har bättre förutsättningar att klara viss förändring.

4. BESKRIVNING AV DETALJPLANEFÖRSLAG

Detaljplaneområdet omfattas av ca 12,4 ha åkermark med två åkerholmar och är i privat ägo. Marken består främst av lera av torrskorpekaraktär avsatt på slitig finsand ovan grövre friktionsjord på berg. Området är inte detaljplanerat sedan tidigare och omfattas inte heller av några områdesbestämmelser. I norr avgränsas detaljplanområdet av Fullerstad gård och i öster av allén som leder till gården. I söder ansluter väg 210 och i väster ett mindre villaområde tillkommet under 1950-talet. Området är beläget drygt tre kilometer från centrala Söderköping. I översiktsplanen är området utpekat som utbyggnadsområde som ska bebyggas inom 1-5 år.

Syftet med planen är att utreda möjligheten att bygga 150-200 lägenheter/hushåll på området i form av småhus och mindre flerbostadshus. Detta för att tillgodose den efterfrågan på tomter som finns i Söderköpings kommun och öka underlaget för samhällighetsservice i området. Detta ska uppfyllas inom ett område där goda boendekvaliteter kan uppnås i samband med rådande kultur- och naturvärden. Tanken är att utbudet av olika typer av boende ska medge generationsövergripande boende och ge möjlighet att bo kvar i området i olika skeenden i livet.

Planförslaget föreslår högre flerbostadshus i 2 våningar (högst 8 m) längs väg 210. Ett naturområde till viss del bestående av befintliga åkerholmar föreslås i områdets mitt. Naturområdet utgör ca 1/4 av området. Naturen ska användas som lektya. Norr om flerbostadshusen föreslås bebyggelse i högst två våningar (högst 6 m) inklusive en takvinkel på högst 45 grader. Området ger fri spridning på villor, parhus, kedjehus och radhus. Direkt norr om åkerholmarna föreslås två tomter för vård och skola, även de begränsade till två våningar. Bebyggelsen ska placeras minst 4 meter från gatan.

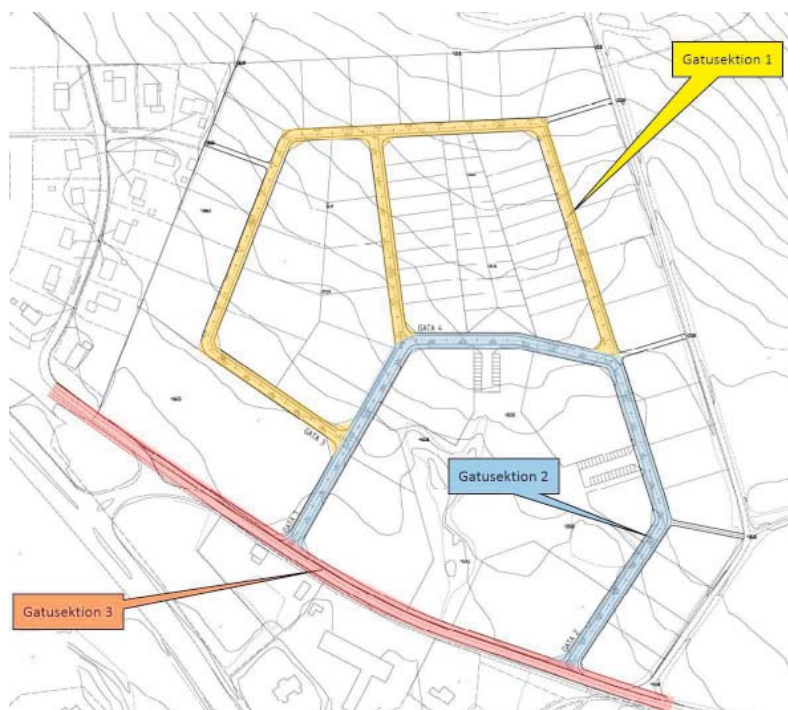

Illustration över området från utkast till planbeskrivning.

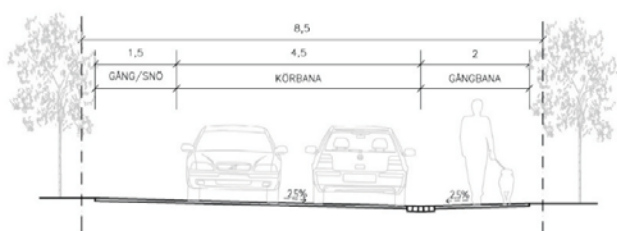

Det finns möjlighet för komplementbyggnader på 15% av fastighetsstorleken för flerbostadshusen. För övrig bebyggelse är det tillåtet med komplementbebyggelse om 40-70m² beroende på hustyp med en högsta höjd på 3 meter. Utöver detta gäller Attefallsreglerna med ytterligare 25 m² samt att en friggebod på 15m² får byggas. En villatomt på 800m² kan på så vis bebyggas till ca 1/4 del. För en tomt med kedjehus betyder det att mer än halva tomten kan bebyggas.

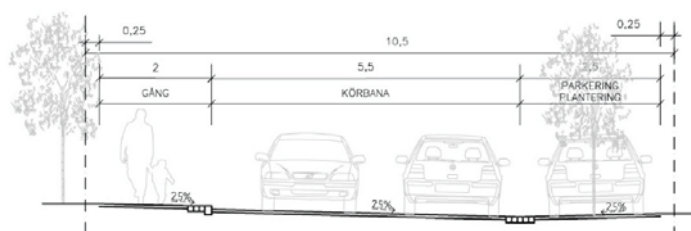
I detaljplaneförslaget anges att fasadmaterial ska vara trä, tak ska vara sadeltak och taktäckningsmaterial ska vara rött lertegel. Färgsättning ska ske med naturnära kulörer som återfinns i landskapet, t ex ockra, umbra, terra eller järnoxider som falurött.

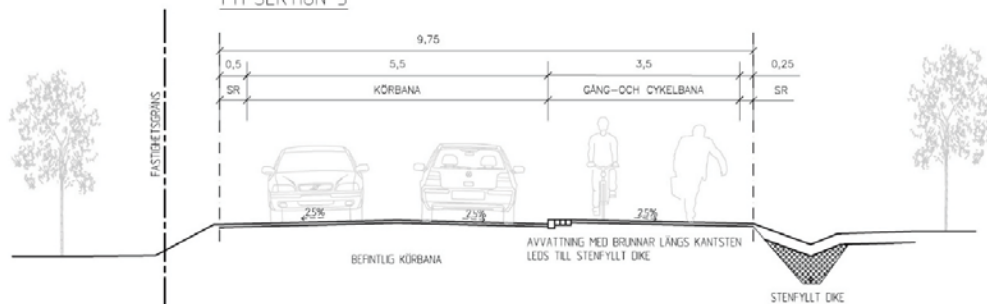
TYPSEKTION 1

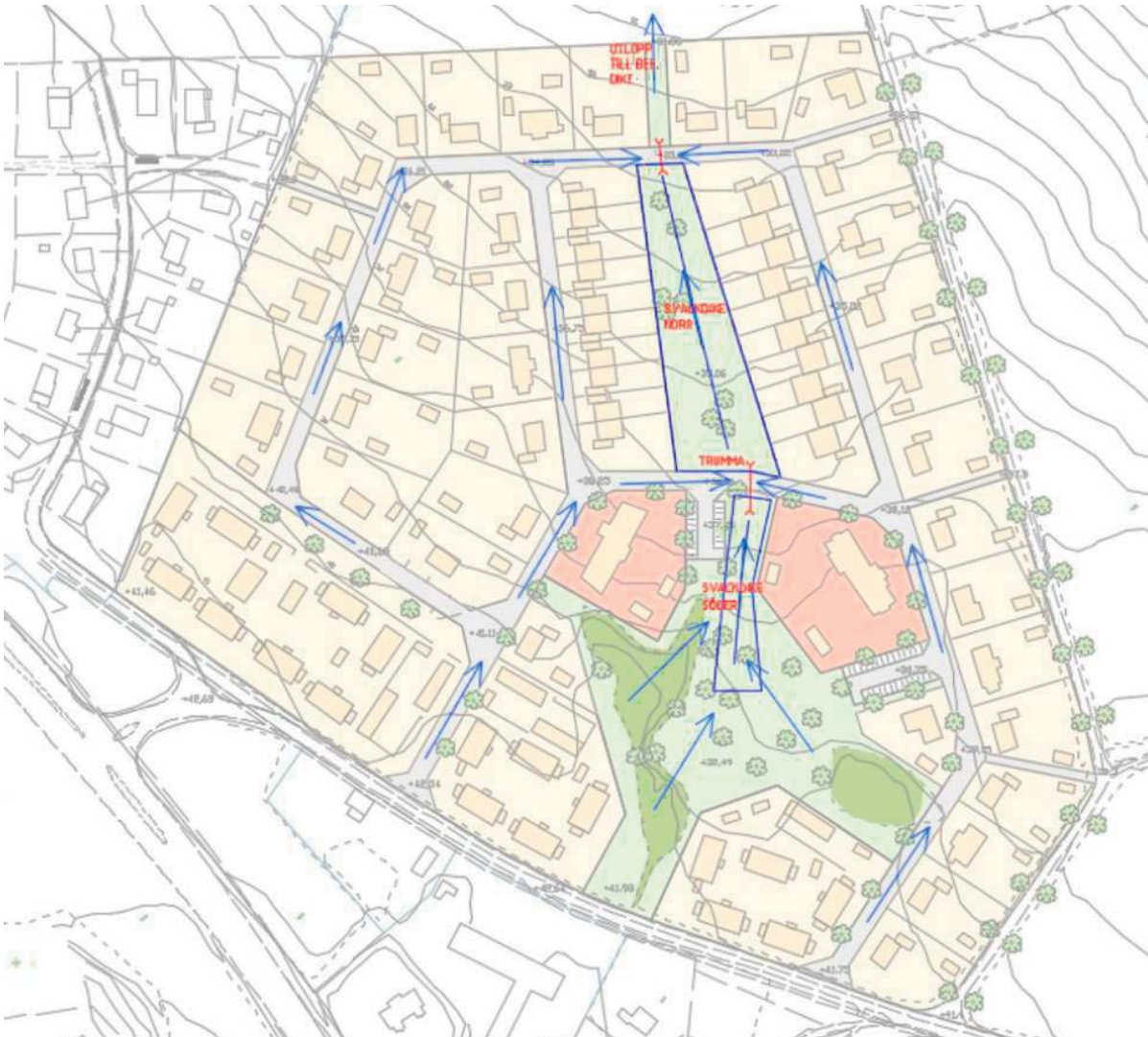
TYPSEKTION 2

TYPSEKTION 3

Dagvattnet ska hanteras genom rännalar i gatorna samt genom grönytor som ger en fördröjande och renande effekt. I naturområdet planeras ett svackdike för omhändertagande av dagvatten.

Sid 20

5. KONSEKVENSANALYS

Planområdets åkermark ingår i ett större, samlat odlingslandskap som lyfts fram som ett karaktärsdrag i riksintresset för kulturmiljövården. En byggnation inom planområdet minskar odlingslandskapets åkermark och bedöms få viss negativ påverkan på utredningsområdets karaktär. Planområdet är till ytan begränsat. En betydande mängd åkermark skulle kvarstå även efter en exploatering av planområdet.

Planförslaget innebär att ett område odlingsmark med lång historisk hävd bebyggs. Att bebygga området innebär att den långa kontinuiteten i markanvändandet inom planområdet går förlorad. Merparten av den åkermark som idag brukas inom utredningsområdet skulle emellertid kvarstå och det kontinuitetsvärde som finns kopplat till markanvändningen kommer att bibehållas. Den ändrade markanvändningen bedöms få viss negativ påverkan på utredningsområdets kulturhistoriska värden.

Planområdets placering invid den under 1950-talets exploaterade marken söder om kyrkan har en mildrande verkan. Placeringen invid det befintliga bostadsområdet bidrar till att ny bebyggelse upplevs som en naturlig fortsättning på denna, istället för att framträda som ett främmande tillskott i ett odlingslandskap.

Planområdets placering innebär att bebyggelsen kommer att angränsa till Fullerstad gård och allén. Ett av Fullerstad gårds tydligaste karaktärsdrag utgörs av dess avskilda placering ute i odlingslandskapet. Att placera ny bebyggelse nära inpå gården bedöms ha mindre negativ påverkan på gårdens karaktär. Gårdens läsbarhet som en större jordbruksegendom kommer att minska något. Nuvarande åkermark öster, sydöst och väster om gården kommer emellertid att bestå.

Bebyggelsens nära placering invid allén bedöms få mindre negativ påverkan på denna. Alléns läsbarhet som herrgårdsallé med lång historisk hävd förväntas minska något. Allén riskerar att uppfattas som en tomtomgårdning tillhörande den nya bebyggelsen. Planförslaget innebär att en frizon om 10 meter inrättas mellan allén och tomtmarken inom planområdet. Frizonen har en mildrande verkan på planförslagets negativa påverkan på allén. Även avsaknaden av biltrafikerade angörningsvägar via allén har en mildrande verkan. Mindre gångvägar kopplade till allén bedöms inte påverka dess kulturhistoriska värden negativt.

Planförslaget föreslår att flerbostadshus i två våningar begränsade till 8 meter uppförs närmast väg 210 i sydväst. Utredningsområdets värdefulla odlingslandskap sträcker sig som i en tunga från Fullerstads ägor i nordöst till Ljungas ägor i sydväst. Tungan utgör en historisk länk som knyter samman odlingslandskapet. Länken har redan försvagats genom den breda E 22:an. Högre hus ut mot väg 210 innebär att länken försvagas ytterligare och att kulturmiljöns läsbarhet som ett sammanhängande historiskt odlingslandskap minskar. Utredningsområdets befintliga bebyggelse är relativt låg, varken kyrkan eller klockstapeln når över trädkronorna på de omgivande lindarna. Högre flerfamiljshus kan resultera i en stadsmässig prägel som påverkar områdets rurala karaktär. De högre flerfamiljshusen bedöms ha en viss negativ påverkan på kulturvärdena inom utredningsområdet. Trots höjden om 8 meter begränsas flerfamiljshusen till två våningar. Våningsantalet bedöms ha mildrande effekt på flerfamiljshusens negativa påverkan på utredningsområdets karaktär.

Genom att befintliga åkerholmar bevaras inom området bibehålls viss läsbarhet av området som ett tidigare odlingslandskap. Åtgärden har en mildrande verkan.

Värdefulla utblickar inom utredningsområdet påverkas inte av planförslaget.

Vy över planområdet från väg 210. Fullerstad gård i bakgrunden.

Vy från Ljunga mot det aktuella planområdet. Anslutningen mellan E22 och 210 i mitten av bilden. 1950-talsbebyggelsen skymtar till vänster i bild.

6. REKOMMENDATIONER FÖR HÄNSYN TILL KULTUR- HISTORISKA VÄRDEN

Anslutande gångvägar till allén bör vara grusade. Vidare bör allén inkluderas i detaljplanen och där förses med skyddsbestämmelse (q). Allén bör bibehållas grusad, samtliga träd bör bibehållas och vid nödvändig fällning bör ett nytt, motsvarande träd planteras. Åkermarken i norr, mellan planområdet och Fullerstad gård, bör inkluderas i detaljplanen och märkas som odlingsmark.

Generellt bör vägar och bebyggelse inom planområdet placeras så att siktlinjer genom området möjliggörs. Parkering längs gatorna bör undvikas då detta kan komma att påverka siktlinjer genom området negativt.

Bebyggelsen bör utformas samordnat och gestaltningsmässigt väl överensstämmande. Kataloghus av olika slag bör inte tillåtas. Bebyggelsen bör utformas för att harmoniera med omgivande odlingslandskap och på ett diskret sätt integreras i detta. Bebyggelsen bör anpassas till lokalt eller regionalt traditionellt byggnadsskick förekommande i jordbruksbygder. Fasadmaterial bör vara trä. Tak bör vara sadeltak. Taktäckningsmaterial bör vara rött lertegel. Färgsättning bör ske med naturnära kulörer som återfinns i landskapet, t ex ockra, umbra, terra eller järnoxider som falurött. Fasadfärger bör vara matta till ytan.

Bebyggelsen bör placeras i grupperingar som anknyter till jordbruksbygdens byar, exempelvis i form av en klungby eller en radby. För att ge området en karaktär som mer påminner om äldre byar bör byggnaderna placeras med fasaderna i linje.

Tomternas omgärdning bör styras. Material bör vara trä och omgärdningen bör utföras genomsiktig samt begränsas till högst 70 cm för att inte hindra siktlinjer mot omgivande landskap.

Inför eventuella kommande detaljplanearbeten i anslutning till utredningsområdet bör ett helhetsgrepp tas på de områden där utbyggnad kan komma att påverka riksintresset Skönberga.

7. HISTORISK KONTEXT

Forntid – människans etablering i Skönberga

I Östergötland etablerades en bosättning av mer fast karaktär för drygt fem tusen år sedan. Genom fornlämningar kan människans utveckling i landskapet följas under såväl stenåldern som bronsåldern och järnåldern. På Östgötaslätten har den omfattande odlingen genom århundradena resulterat i att de fasta fornlämningarna i hög utsträckning har försvunnit. Istället har fornfynd koncentrerats till landskapets östra delar.

I Skönberga och inom utredningsområdet finns många spår som berättar om människans verksamhet på platsen. Strax söder om Ljunga ligger ett stort gravfält (Skönberga 42:1), 255 meter långt och ca 40-120 meter brett som består av 106 fornlämningar. I Ljunga har arkeologer identifierat åtta "högar", ett åttiotal runda stensättningar, tre oregelbundna stensättningar, en domarring samt åtta resta stenar och en husgrund. Fynd från en arkeologisk utgrävning utförd under 1905 till 1912 visar att begravningsplatsen nyttjats under stenåldern, bronsåldern och järnåldern, vilket ger platsen en 3000-årig kontinuitet. Möjligtvis användes gravfältet även som kompletterande begravningsplats för "vanliga" människor som bodde i Söderköping under vikingatiden. Ytterligare ett område, nordväst om kyrkbyn, användes som gravfält under järnåldern. Gravfältet (Skönberga 86:1) är beläget uppe på en grusås och sträcker sig över en 150x100 m stor yta. Tolv högar, arton runda stensättningar och två oregelbundna stensättningar vittnar om forntidens gravsättningar.

Medeltid

SKÖNBERGA KYRKA

Redan under 800-talet hade kristna missionärer försökt omvända Skandinavien till sin tro men utan större framgångar. Först i slutet av 900-talet fick kristendomen fäste på allvar när de första svenska kungarna och stormännen kristnades. Under 1000- och 1100-talet var det i huvudsak de högre klasserna som intresserade sig för den nya religionen. Östergötland kristnades tidigt och en centralbygd etablerades redan under äldre medeltid på den tätt befolkade bondeslätten där kyrkobyggen och sockenbildningar tog fart. Till en av Sveriges allra tidigaste kyrkor räknas Herrestads kyrka i Östergötland. Dendrokronologiska undersökningar har visat att takstolarna kan dateras till runt år 1112.

Skönberga kyrka från 1100-talet.

I Skönberga ville man inte vara sämre och byggnationen av en kyrka påbörjades under 1100-talets andra hälft. Sannolikt stod Skönberga kyrka färdig under 1170-talet. Den romanska kyrkan uppfördes i gråsten med ett rektangulärt långhus och ett smalare kor. Nordväst om kyrkotomten fanns under tidig medeltid kungsgården Husby. Gården tillhörde troligtvis det väldiga godscomplexet Uppsala öd och som i rikssamlingens tid under 900-1100 utgjorde en hörnsten i grundvalen för den enhetliga svenska riks- och kungamakten. En teori kring kyrkan tillkomst gör gällande att den uppfördes på kungligt initiativ som en kungsgårdskyrka, antingen under Östgötakungen Karl Sverkersson (död 1167) eller under Uppsalakungen Knut Eriksson.

I samband med det medeltida kyrkobygget var församlingarna enligt bestämmelser i landskapslagarna från det sena 1200-talet, Östgötalagen i Skönbergas fall, skyldiga att lämna jord till kyrka och prästgård. Kyrkan skulle förses med åkermark tillräcklig för tolv tunnor utsäde samt ängsmark till lika många lass hö. På kyrkans invigningsdag skänktes prästen ytterligare jord genom en ceremoni kallad skötning. Den sammantagna åker- och ängsmarken skulle vara tillräcklig för prästens uppehälle. Prästen brukade i de flesta fall sin egen jord långt in på 1800-talet. Prästbostället utgjordes under medeltiden av ett flertal byggnader, ofta uppemot sju hus med skilda funktioner. I bostadshuset, eller "sätessstugan", saknades kök. Tillredning av mat skedde i en separat byggnad kallad "stekehus". På gården skulle det även finnas en lada, sädesbod, visthus och fåhus. Den här typen av bebyggelse kallades för månghussystemet och sannolikt följde även Skönbergas medeltida prästboställe detta mönster.

SKÖNBERGA SOCKEN OCH DESS GÅRDAR

Skönberga socken omnämns redan år 1293. Socknen benämndes då "Skinbergha" och utgjordes av ett sprickdalslandskap som i norr angränsade till Storån. Vattendraget var under tidig medeltid en viktig farled in till handelsstaden Söderköping. Skönberga socken omfattades av Hammarkinds härad. Häradet utgjordes av delar av nuvarande Söderköpings och Valdemarsviks kommuner. Under medeltiden och ända in på 1600-talet var Hammarkinds härads tingsplats förlagd till Skönberga. Genom kyrkan och tingsplatsen blev Skönberga en viktig knutpunkt för både socknen och häradet.

I Skönberga socken etablerades flera större gårdar under medeltiden. Gårdarna Liljestad, Narebro och Viggeby omnämns redan under 1300-talet. Braberg och Fullerstad gård omnämns först under 1400-talet. Merparten av de medeltida gårdarna placerades vid en sjö eller ett rinnande vattendrag där vattenkraften möjliggjorde mjöl- eller sågkvarnar eller hamrar och annan industriell verksamhet. Fullerstad gård utgör ett exempel på detta. Gården etablerades strax öster om Skönberga kyrka i nära anslutning till Tvärån. Bevarade handlingar berättar om hur borgaren Lasse Trugotsson i Söderköping år 1419 överlät Strö kvarn i "Fullestada" till Skönberga kyrka.

Åkerlandskapet kring Skönberga var under tidig medeltid sannolikt betydligt mindre till ytan än det landskap som redovisas i kartor från stormaktstiden och framåt. Under medeltiden var åkrarna generellt mindre och gav ofta dålig skörd på grund av dålig gödsling och för ensidigt bruk som ledde till urlakning.

Stormaktstid

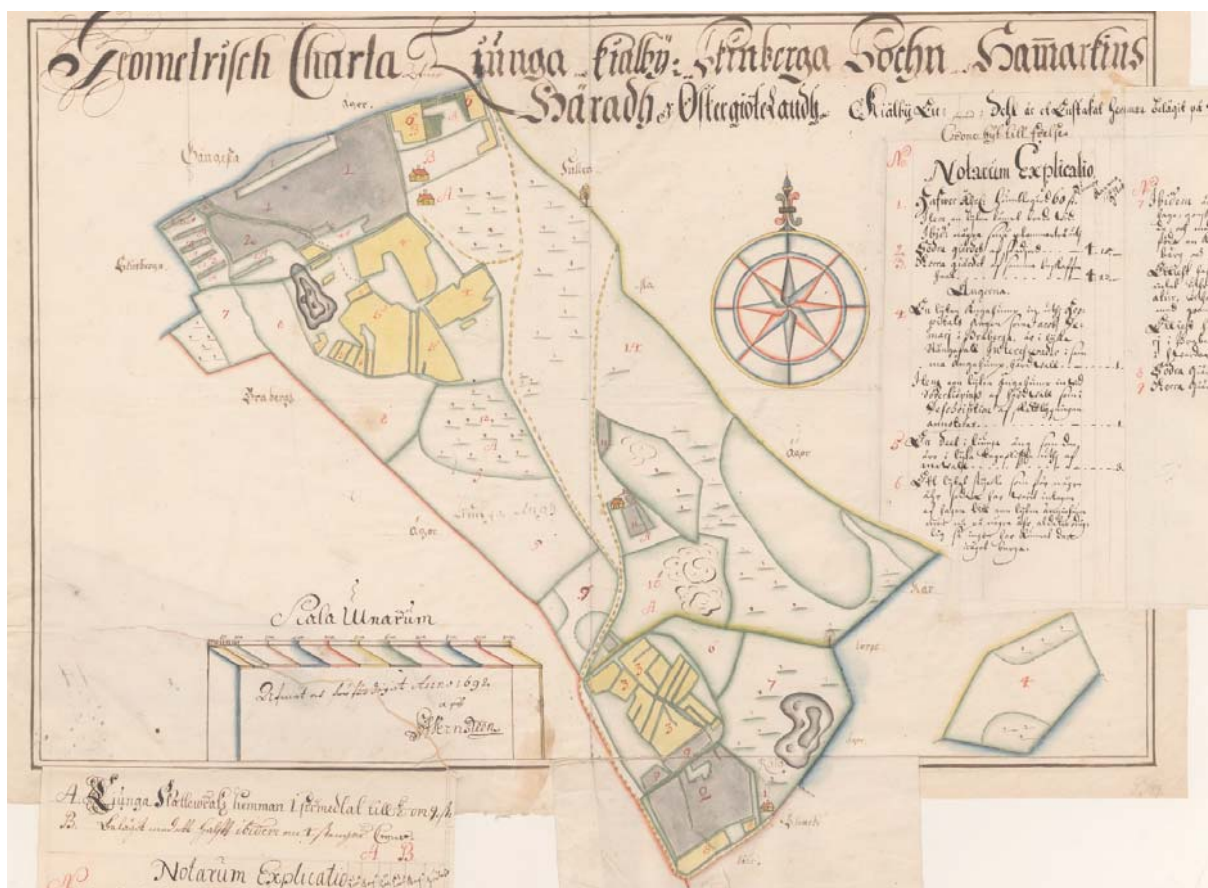
FULLERSTAD GÅRD BLIR SÄTERI

Den svenska adelns säterier var genom särskilda adelsprivilegier utfärdade under 1500- och 1600-talen befriade från skatteplikt till kronan. Under stormaktstiden uppfördes ett stort antal säterier. Adeln utökade sitt jordinnehav kraftigt. Så skedde även i Skönberga socken. Genom köp, byten och sammanslagningar växte de adliga egendomarna. Under 1680-talet förändrades adelns förutsättningar genom kung Karl XI:s reduktion år 1680. Genom reduktionen blev det förbjudet att uppföra nya säterier och de befintliga granskades i sömmarna. Ett krav på sätesgårdarna hade varit att de skulle vara ståndsmässigt utförda. De som inte bedömdes hålla måttet kunde bli av med sina privilegier. Gården kunde också dras in till kronan.

Fullerstad gård ska år 1591 omfattat ett hemman som tidigare hört till Vadstena kloster samt ett skattehemman. Det förstnämnda lydde under Liljestad som ägts av Gunilla Bielke och efter hennes död ärvts av hertig Johan av Östergötland. Hertigen avled 1618 och Fullerstads klosterhemman och räntan av skattehemmanet ska därefter ha ingått i förläningen till pfzalsgreven Johan Casimir. Casimirs son hertig Adolf Johan donerade båda gårdarna jämte 1 ½ mantal Eggby i samma socken och ett par gårdar i Drothem till överste Salomon von der Osten genant Sacken (död 1667) mot att denne till Stegeborg avstod Strö kvarn. Von der Osten köpte jorden till skattehemmanet och Fullerstad förlänades därefter säteriprivilegier. Hertig Adolf Johan lyckades på 1670-talet återfå dispositionsrätten till egendomen trots protester från Salomon von der Ostens son Gustaf Adolf. Under reduktionen på 1680-talet förlorade Fullerstad säterifriheten.

Hur manbyggnaden på Fullerstad såg ut under 1600-talet är osäkert. En karta från 1650 visar en större byggnad som sannolikt var uppförd i sten. Kring gården bredde odlingslandskapet ut sig mot söder och öster. Bortom åkermarken i öster tog ett större område med betes- och ängsmarker vid. I norr avgränsades ägorna av Tvärån. Närmast gården i väster fanns en större trädgård. Nordväst om trädgården ledde en väg ner till ån. Söder om gården ledde en allé ner mot landsvägen.

Ljunga gård sydväst om Fullerstad härstammar troligtvis från medeltiden men exakt när gården etablerades berättar inte källorna om. Historiska kartor vittnar om att gården redan var etablerad under 1650-talet. Ljungas ägor i söder bestod under 1600-talet till stor del ängsmark. I väster bredde utmarker som sannolikt till stor del utgjordes av barrskog ut sig. Åkermarken var i huvudsak koncentrerad till ett område väster och sydväst om gården.

Karta från 1650 över Ljunga. Lantmäteriet.

SKÖNBERGA FÅR ETT NYTT PRÄSTBOSTÄLLE

Under 1600-talet övergav man i Sverige successivt medeltidens byggnadssätt med flera separata byggnader med olika funktioner. Prästboställets sätesstuga ersattes av parstugan med en liten förstuga, ett större rum kallat "herrestuga" mot ena gaveln och ett kök kallat "bagarstuga" mot den andra. I köket som alltid var uppvärmt fanns en bakugn. Större långkok och matlagning över öppen eld kunde fortfarande ske i stekehuset.

Utvecklingen av prästbostället i Skönberga följer den nationella och under 1600-talets senare hälft lät man uppföra ett nytt boställe enligt den nya modellen. Trots en modernare plan var det ingen ståndsmässig byggnad prästen fick förfoga över. Prästbostället uppfördes med timmerstomme i en våning under ett flackt sadeltak. Byggnaden placerades norr om kyrkan på ett stenkasts avstånd. En mindre trädgård anlades i anslutning till byggnaden. År 1638 avled Skönberga församlings sista präst. Två år senare införlivades församlingen i Söderköpings pastorat och det blev därmed pastoratets präst som fick förfoga över Skönberga prästboställe. Möjligtvis var det en av anledningarna till att det nya prästbostället uppfördes; för att pastoratets präst skulle vistas mer ut i Skönberga. Det nya prästbostället blev inte någon permanentbostad utan användes främst som sommarboende och för kortare vistelser.

Kartor från 1600-talet visar att ett klockarboställe var beläget väster om kyrkan, på ett relativt stort avstånd från prästbostaden. I närheten av klockarbostället, i Gångestad, uppfördes under 1600-talet även ett komministerboställe. Prästboställets odlingsmark var koncentrerade till ett område norr om bostället och kyrkan. I öster angränsade området till Fullerstads ägor. Till prästbostället hörde även tre mindre odlingsområden söder och sydväst om kyrkan. De sydvästra områdena låg i nära anslutning till klockargården och sannolikt förfogade denna över dessa tegar.

Karta från 1650. A markerar Skönberga pastori och D Klockar gården. Lantmäteriet.

Prästgården från 1600-talet. Foto F. Lindahl 1952. Östergötlands museums arkiv.

Detaljbild av prästgården från 1600-talet. Foto F. Lindahl 1952. Östergötlands museums arkiv.

1700-tal och 1800-talen – skiftesreformer och nya bebyggelseideal

PRÄSTBOSTÄLLEN UNDER 1700-TALET

Under 1600-talets senare hälft och det tidiga 1700-talet förstörades merparten av prästboställenas parstugor genom att ett eller två rum lades till mot ena gaveln. Byggnaden fick då en avlång, rektangulär form som blev karaktäristiskt för det sena 1600-talet och tidiga 1700-talet. Orsaken till den avlånga formen var timrets begränsade längd som gjorde det svårt att bygga hus bredare än 6-6,5 meter. Under 1700-talet byggdes Skönberga prästboställe ut enligt denna modell.

Men man nöjde sig inte med den tillbyggda 1600-talsbostaden. Under 1700-talet uppfördes en ny prästbostad i nära anslutning till den äldre. Byggnaden placerades i motsatt riktning vid den äldre prästgårdens norra gavel, så att den äldre upplevdes som en slags flygelbyggnad till den nya. Entrén placerades i södra fasaden som vette mot kyrkan i söder. Den nya prästbostaden utformades lika den äldre i timmer som en utökad parstuga. Denna ordnade och vinkelräta placeringen av byggnaderna hade under 1600-talet blivit det nya idealet. Möjligtvis uppfördes nu också det kyrkstall som står placerat sydväst om prästboställena.

Prästgården från 1700-talet. Foto M. Sjöbeck 1928. Östergötlands museums arkiv.

1600- och 1700-talens prästboställen år 1930. Den äldsta till höger i bild. Foto Cnattingius. Östergötlands museums arkiv.

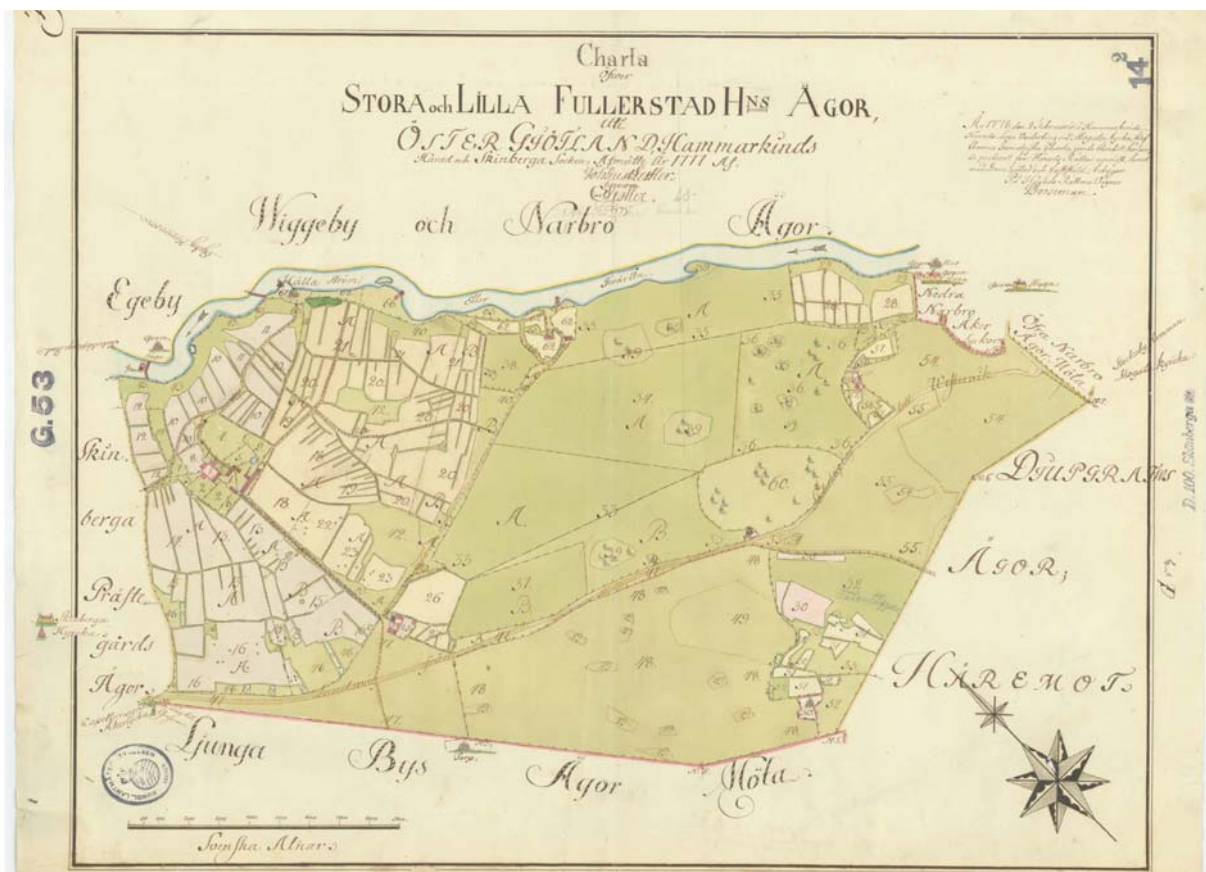
1700-talets prästgården 1930. Foto Cnattingius. Östergötlands museums arkiv.

SKIFTENA

I det sena 1700- talets och 1800-talets Sverige förändrade den agrara revolutionen jordbruket drastiskt. År 1749 togs beslut om en första större jordreform i riket. Reformen som kom att kallas Storskiftet innebar att mindre tegar slogs samman till ett fåtal sammanhängande åkrar i syfte att effektivisera jordbruket. Det stora antalet bevarade storskifteskartor vittnar om att reformen ledde till en minskning av antalet åkertegar men inte i den omfattning som reformivrarna hade hoppats. Storskifteskartan över Fullerstad från 1777 skiljer sig inte nämnvärt från kartan över ägorna upprättad 1650.

Storskiftet följdes av Enskiftet som genomfördes från 1803. Störst betydelse av skiftesreformerna fick Laga skifte från 1827. Laga skifte innebar att varje bondes andel samlades och, i bästa fall, lades ut på en plats. Den jordbrukare som fick sin andel i sämre jord fick då i motsvarande grad mer mark och tvärtom. Det sammantagna värdet av hemmanet före och efter skiftet skulle vara lika. Man flyttade också ut tomten och byggnaderna till den egna marken, något som resulterade i att byar mer eller mindre splittrades. Genom Laga skifte blev odlingsarbetet effektivare och varje gård kunde producera mer. Ytterligare en bidragande faktor till det effektiviserade jordbruket var förbättrade redskap i järn. Skiftena fick ingen drastisk påverkan på bebyggelsen kring Skönberga kyrka. Här fanns inga riktiga byar att splittra. Istället blev det 1800-talets nya stilideal och den nya folkskolestadgan som kom att sätta sin prägel på miljön.

Storskifteskarta från 1777. Källa Lantmäteriet

1840-TALET PRÄSTBOSTÄLLE

Under 1800-talet första hälft spred sig tidens nya stilideal till prästboställena. Ett mode som påbjöd byggnader utformade i den enkla, sengustavianska klassicismen med inslag av empire.

Pehr Nejdell var prost i Söderköping 1840-1859 och kom under sina verksamma år att sätta ett kraftigt avtryck på miljön kring Skönberga kyrka. År 1842 lät han uppföra ett nytt prästboställe på en höjd nordväst om de äldre boställena. Byggnaden uppfördes i sten med putsade fasader i klassicistisk stil med hörnpilastrar och en kvaderförsedd dörromfattning. Nejdell lät även plantera en lindallé som tog sin början vid två vitputsade grindstolpar vid landsvägen. Allén ledde sedan fram till kyrkan och vidare upp till det nya prästbostället. Bakom prästbostället på det forntida gravfältet som tidigare utgjorts av en mager ljungbacke anlades en engelsk park med lummig lövskog och gångar lagda i organiska former. Till parkanläggningen hörde även en trädskola som under ett enda år hann producera 1400 ädla fruktträd.

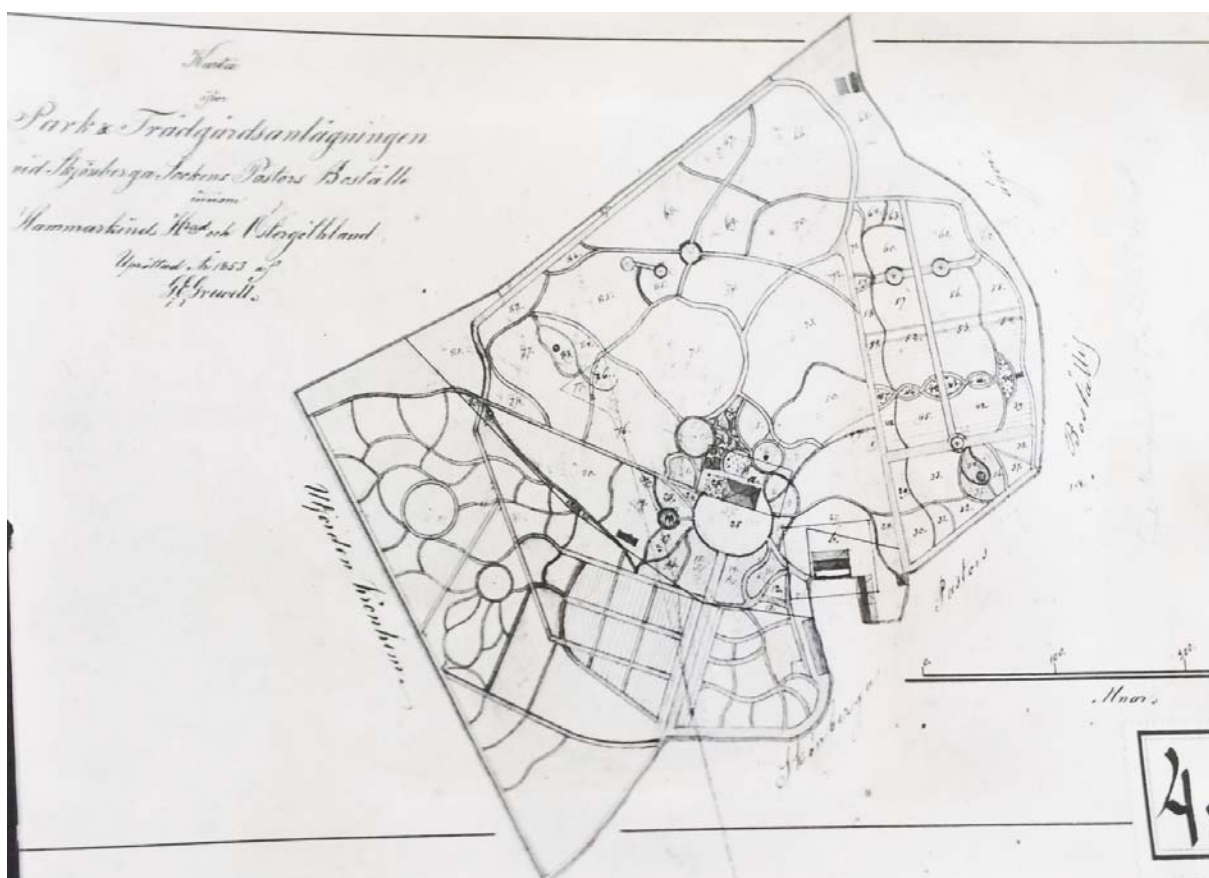

Prästgården 1973. Foto Hans Kruse. Östergötlands museumskiv.

Prästgården från 1840-talet. Fotograferad av Cnattingius 1928. Östergötlands museums arkiv.

Prosten Nejdels park och trädgårdsanläggning. Plan upprättad av GE Grewell 1853. Östergötlands museums arkiv.

Den engelska parken år 1930. Foto Cnattingius. Östergötlands museums arkiv.

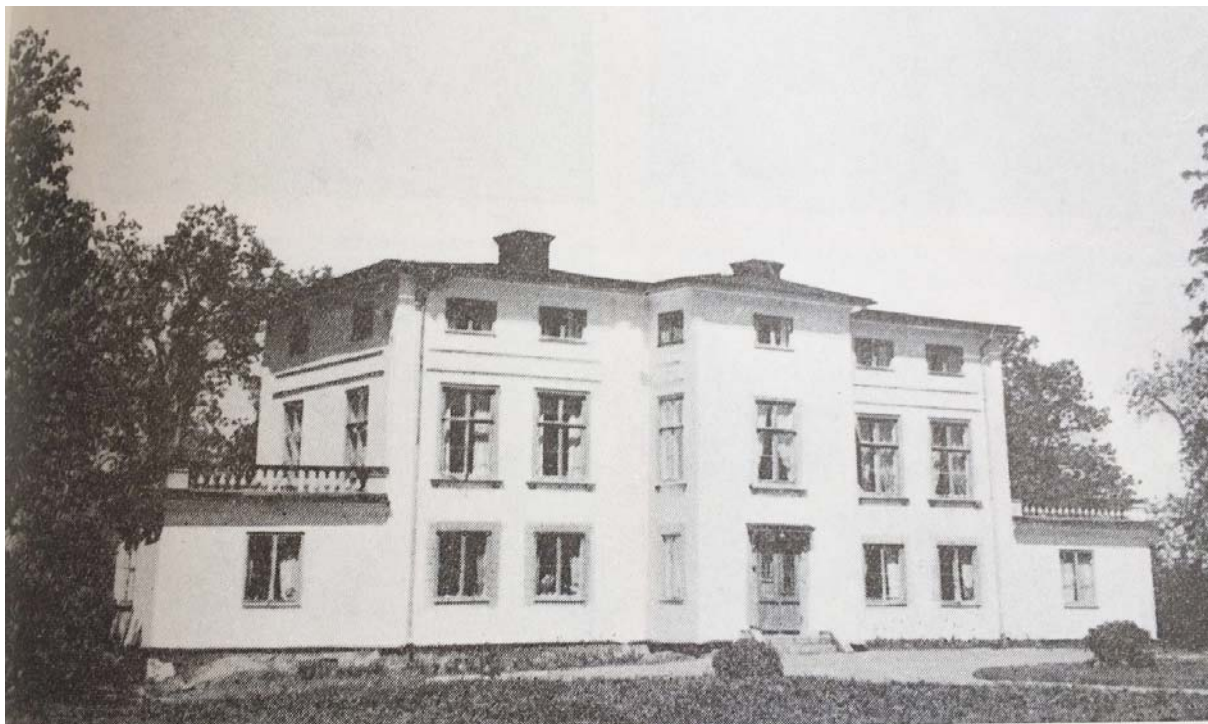

En bokallé och putsade grindstolpar gav 1840-talets prästgård en reprenativ inramning. Till vänster i bild skymtar ett av de till prästgården tillhörande växthusen. Foto av M. Sjöbeck 1928. Östergötlands museums arkiv.

NY MANBYGGNAD PÅ FULLERSTAD GÅRD

Fullerstad gårds öde under 1700-talet är delvis höljt i dunkel. Enligt författaren och tidningsmannen Ridderstad ägdes gården på 1780-talet av bönder. Kartan över storskiftet 1777 visar en manbyggnad som med två flygelbyggnader samt ett antal större ekonomibyggnader. Söder om gården löpte en allé som i hög grad följde dagens allés sträckning. År 1825 ägdes Fullerstad av handlanden S.P. Juhlin. Juhlins änka gifte 1837 om sig med en fabrikör i Norrköping: Johan Schering Sodenstierna (död 1842) som därmed blev egendomens nya ägare. År 1843 såldes Fullerstad på konkursauktion till rådmannen Johan Jakob Schubert (död 1853). Schubert lät år 1846 uppföra en ny manbyggnad som utformades i stram empire med huvudentrén placerad i en karaktäriserande risalit på den södra fasaden. Vid sidan av jordbruket drev Schubert även ett såpsjuderi och en vaxduksfabrik. Johan Jakob Schubert son löjtnant J.A. Schubert ärvde så småningom egendomen. Han sålde år 1876 gården till H. Aulin för 170 000 kr. Under 1890-talet bytte Fullerstad ägare igen. Ny ägare var fru Karolina Lovisa Jägerskiöld född Funck.

Fullerstad gård i 1840-talutförandet. Foto från 1900-talets första hälft. Ur Sveriges bebyggelse landsbygden Östergötlands län VIII.

SKÖNBERGA KYRKSKOLA

Samma år som folkskolestadgan tillkom år 1842 tillsatte sockenstämman en skolstyrelse vars uppgift blev att inrätta skolväsendet i Skönberga. 1845 påbörjades undervisningen som inledningsvis inhystes i sockenstugan. I samband med byggnadens nya funktion byggdes den till med en våning. Skolans första lärare blev klockaren och organisten J. Lundquist. 1868 uppfördes ett nytt skolhus i Fröberga. Skönberga kyrkby fick sin första egna kyrkskola år 1878-79. Då med en utbildad lärare Frans Gustaf Torstensson. Skolan lades ner på 1960-talet och revs strax därefter.

Kyrkskolan från 1878. Ur Sveriges bebyggelse landsbygden Östergötlands län VIII.

1900-tal

Under 1900-talet skedde en rad förändringar inom utredningsområdet som kom att påverka dess karaktär. De två äldre prästboställena blev privatbostäder och moderniserades, ett modernt ålderdomshem ersatte på 1920-talet en tidigare fattigstuga och vid århundradets mitt satte modernismen sin prägel på både Fullerstads och Ljungas manbyggnader. Under 1940-talet förändrades miljön norr om Fullerstad gård kraftigt när Forsaströms kraft AB lät uppföra en ny kraftstation invid Tvärån. En stor jorrdamm som fick namnet Strodammen byggdes på en höjd av 17 meter över strömfåran, som i samband med dammbygget grävdes djupare. När Söderköping växte i takt med det svenska välfärdsbygget under 1950-talet närmade sig staden Skönberga och ett mindre villaområde uppfördes på åkermark sydöst om kyrkan. År 1954 utvidgas kyrkogården. 1964 köpte Söderköping stad Husby 11:1 nordväst om kyrkan i syfte att uppföra ett nytt villaområde. Området stod färdigt under det sena 1970-talet och Skönberga hade därmed länkats samman med staden. Kyrkskolan revs 1969 och ett större församlingshem tillkom i kyrkomiljön i slutet av 1980-talet. Under 1980- och 1990-talen har ett antal villor tillkommit kring kyrkan.

PRÄSTGÅRDARNA

Från och med 1910 upphörde jordbruket på prästboställena i Sverige. Boställena blev därmed rena tjänstemannavillor. Det är först nu man börjar använda termen ”prästgård”. Den äldsta prästgården överläts på 1950-talet till en bygdegårdsstiftelse. Mot 1900-talets slut byggdes den om till privatbostad. På 1990-talet flyttades en äldre byggnad från Småland för att placeras strax norr om prästgården. Byggnaderna sammanlänkades genom en delvis glasad passage.

Även 1700-talets prästgård omvandlades till privatbostad. Under 1930-talet hörde ett antal ekonomibyggnader till gården. Bland byggnaderna fanns ett stall från 1830-talet, en ladugård byggd runt år 1900, en loge samt arbetarbostäder som inte har daterats men som var äldre än det övriga byggnadsbeståndet, möjligtvis samtida eller något senare än manbyggnaden. På gården fanns sex hästar, ett tjugotal kor, ett femtontal ungdjur och ett fyrtiotal höns. Ekonomibyggnaderna är idag en avstyckad fastighet. Byggnaden moderniserades vid mitten av 1900-talet. Under 2000-talet har byggnaden genomgått en omfattande modernisering och är till stor del förvanskad genom fönsterbyten, tegelimiterande plåttak, en 2000-talspräglad trädgård mm.

1840-talets prästboställe togs under 1920-talet över av komministern. Byggnaden moderniserades 1930 men har i hög utsträckning behållit sin klassicistiska exteriör. Den engelska parken hade fått förfalla och år 1969 upprättades ett förslag till iordningställande. Det är oklart om förslaget genomfördes. Parken är fortfarande i stort behov av restaurering.

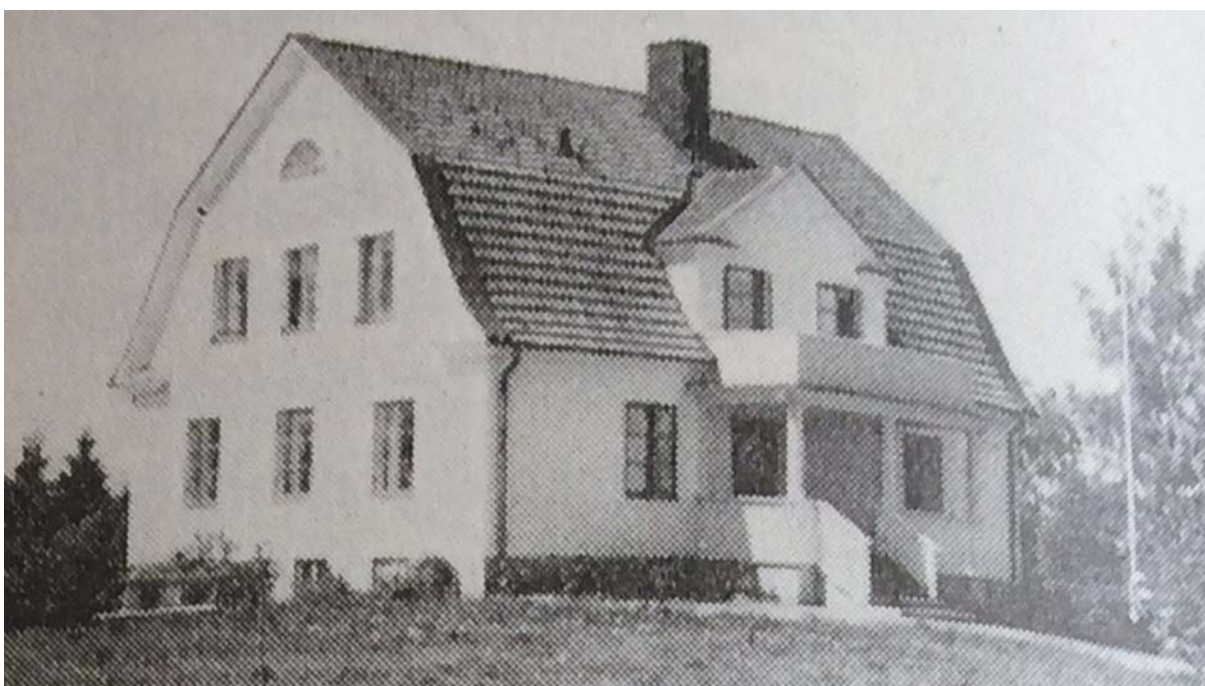
På komministerbostället hade en ny timrad manbyggnad i en och en halv våning uppförts runt 1870. Gården ägdes under 1940-talet fortfarande av pastoratet och utarrenderades till lantbrukaren Bertil Jönsson med familj. Gården avyttrades senare och är idag privatbostad.

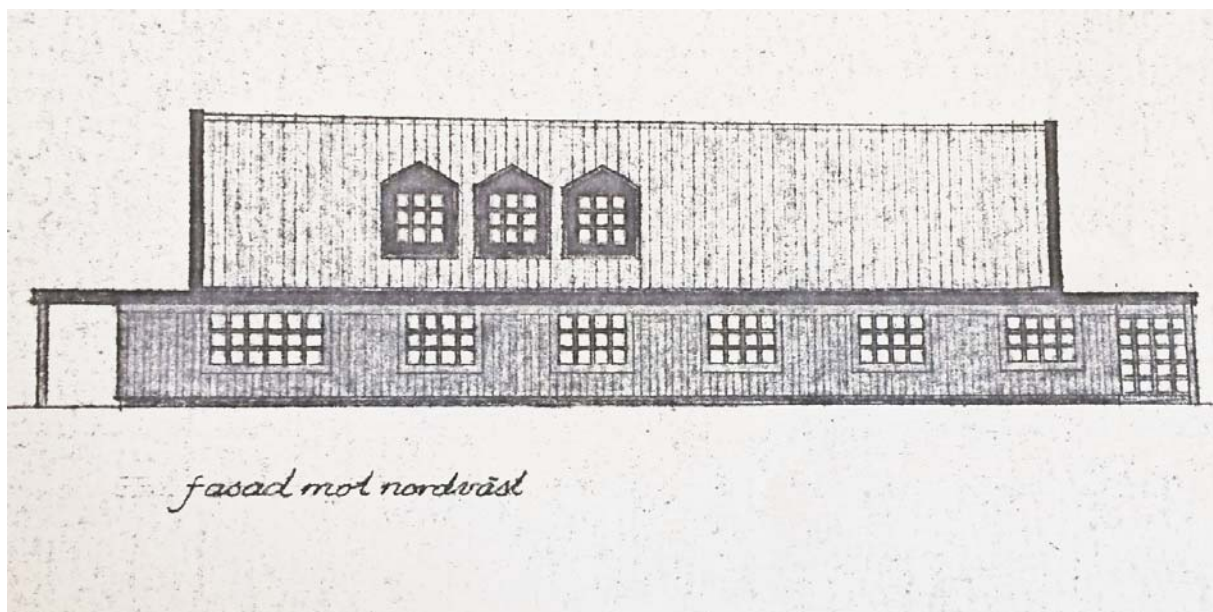
Komministergården år 1930. Foto Bengt Cnattingius. Östergötlands museums arkiv.

ÅLDERDOMSHEM

Fattigvården var länge begränsad till relativt primitiva fattigstugor. Kring sekelskiftet 1900 började man uppmärksamma den bristande omvårdnaden. År 1918 stiftades nya statliga förordningar som framtvingade reformer. Dessa resulterade i att flera socknar lät uppföra bättre utrustade ålderdomshem under åren 1922-1923. Inom utredningsområdet hade det tidigare funnits en fattigstuga. År 1924 uppfördes ett ersättande ålderdomshem strax nordväst om komministerbostället. Ålderdomshemmet utformades i 20-talsklassicistisk stil och inreddes med åtta pensionärsrum, ett dagrum, tre personalrum, expedition, kök, matsal mm. Byggnaden är idag kraftigt tillbyggd och till viss del förvanskad.

Ålderdomshemmet uppfört 1924. Ur Sveriges bebyggelse landsbygden Östergötlands län VIII.

Ett församlingshem tillkom i kyrkomiljön under 1980-talet. Ritning av arkitekt Wilhelm v. Gerber. Östergötlands museums arkiv.

FULLERSTAD GÅRD

Fullerstad köptes 1945 av Birger och Christina Hålling. Gårdens manbyggnad moderniserades och omgestaltades under 1940-talets senare del. Fasaderna gavs en tydlig senmodernistisk prägel, tidstypisk för 1940-talet. En ekonomibyggnad i trä uppfördes 1946 med plats för sex hästar och trettiosju kor. Byggnaden ersatte en äldre ladugård som brunnit ner året där innan. 1951 bestod gården av totalt 142,5 ha, därav 94 ha åkermark och 48,5 ha skog och övrig mark. Huvudbyggnaden innehöll två lägenheter, fjorton rum, två kök och två hallar.

Fasad mot norr. Ombyggnadsritningar för manbyggnaden, daterade 1953. Söderköpings stadsarkiv.

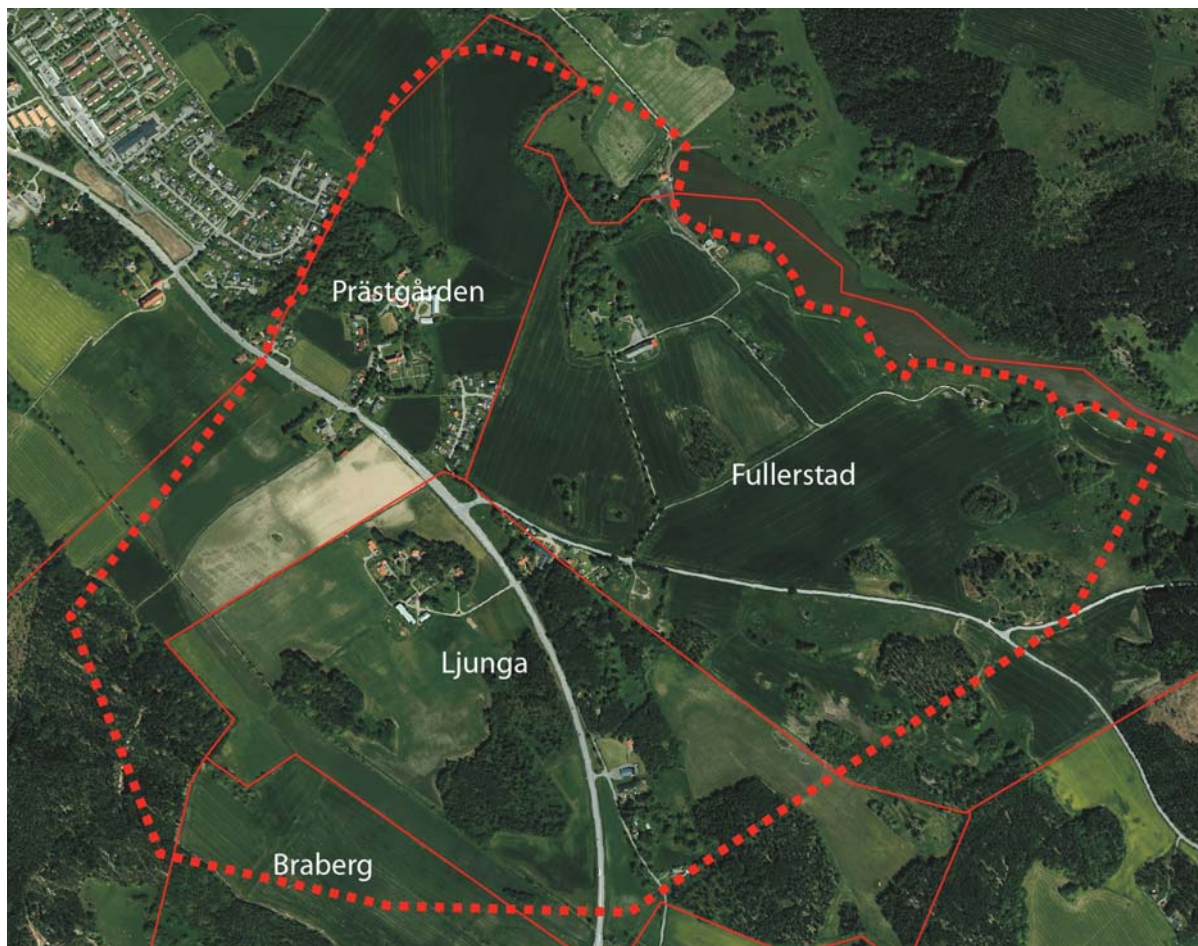
Fasad mot söder, 1953. Söderköpings stadsarkiv.

Fullerstad gårds 1940-50-talsutförande idag.

8. MARKANVÄNDNING GENOM TIDERNA

Området inom riksintresset har historiskt varit uppdelat i tre huvudsakliga fastigheter: Fullerstad, Ljunga och Prästgården. Riksintressets sydvästligaste del har tillhört Braberg. Idag är marken indelad i betydligt fler delar. Framförallt har olika torp blivit egna fastigheter och fler bostadstomter har styckats av kring Mansberg, Ljunga och villaområdet från 1950-talet. Sannolikt blev området nordöst om Fullerstad en egen fastighet vid anläggandet av Strodammen.

Ungefärlig indelning av historiska fastigheter.

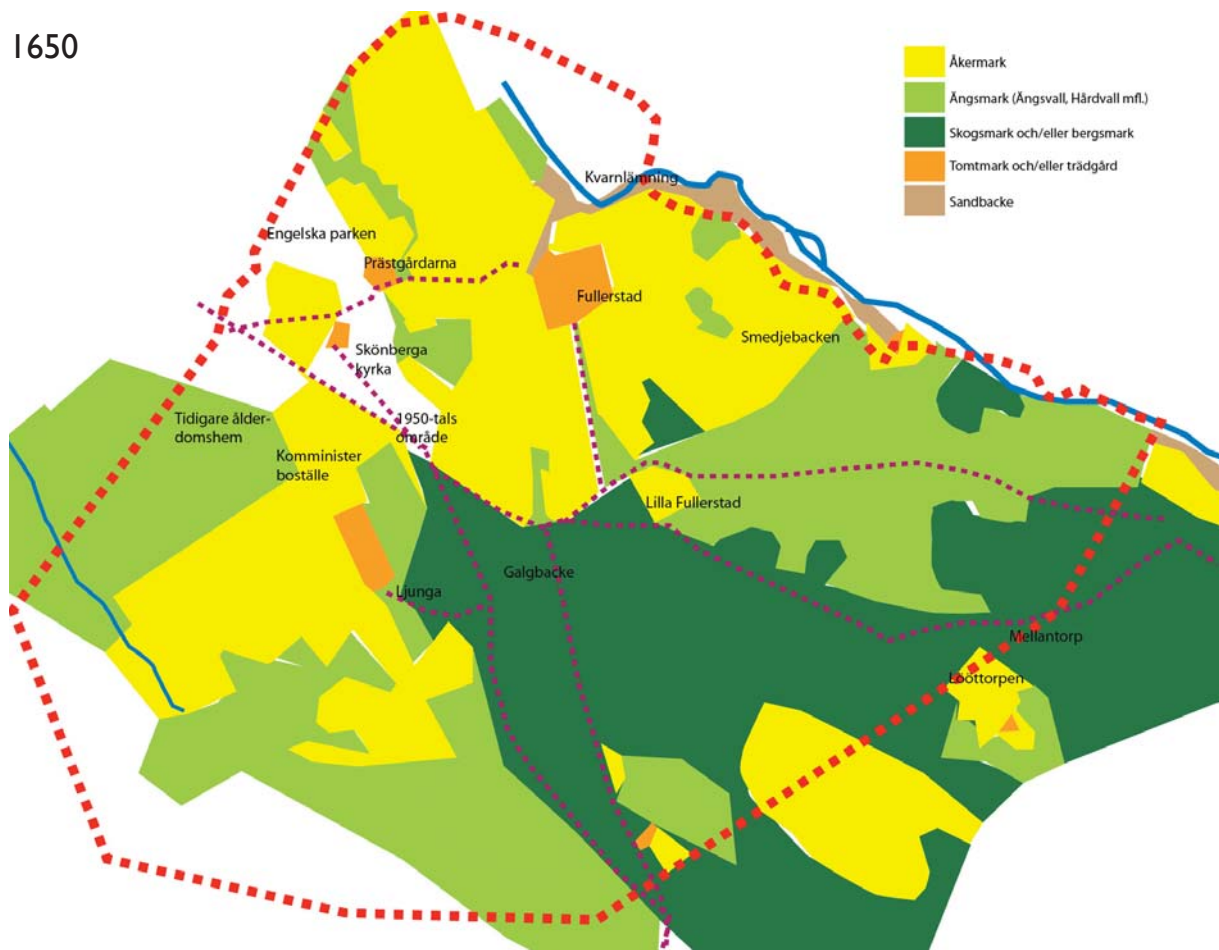
JORDBRUKSLANDSKAPET: ÄNGS- ÅKER- OCH SKOGSMARK

Skönberga socken nämns redan 1293 och Fullerstad nämns på 1400- talet även om de första kartorna är från 1650. Åkerlandskapet kring Skönberga var under tidig medeltid sannolikt betydligt mindre till ytan än det landskap som redovisas i kartor från stormaktstiden och framåt. Under medeltiden var åkrarna generellt mindre och gav ofta dålig skörd på grund av dålig gödsling och för ensidigt bruk som ledde till urlakning.

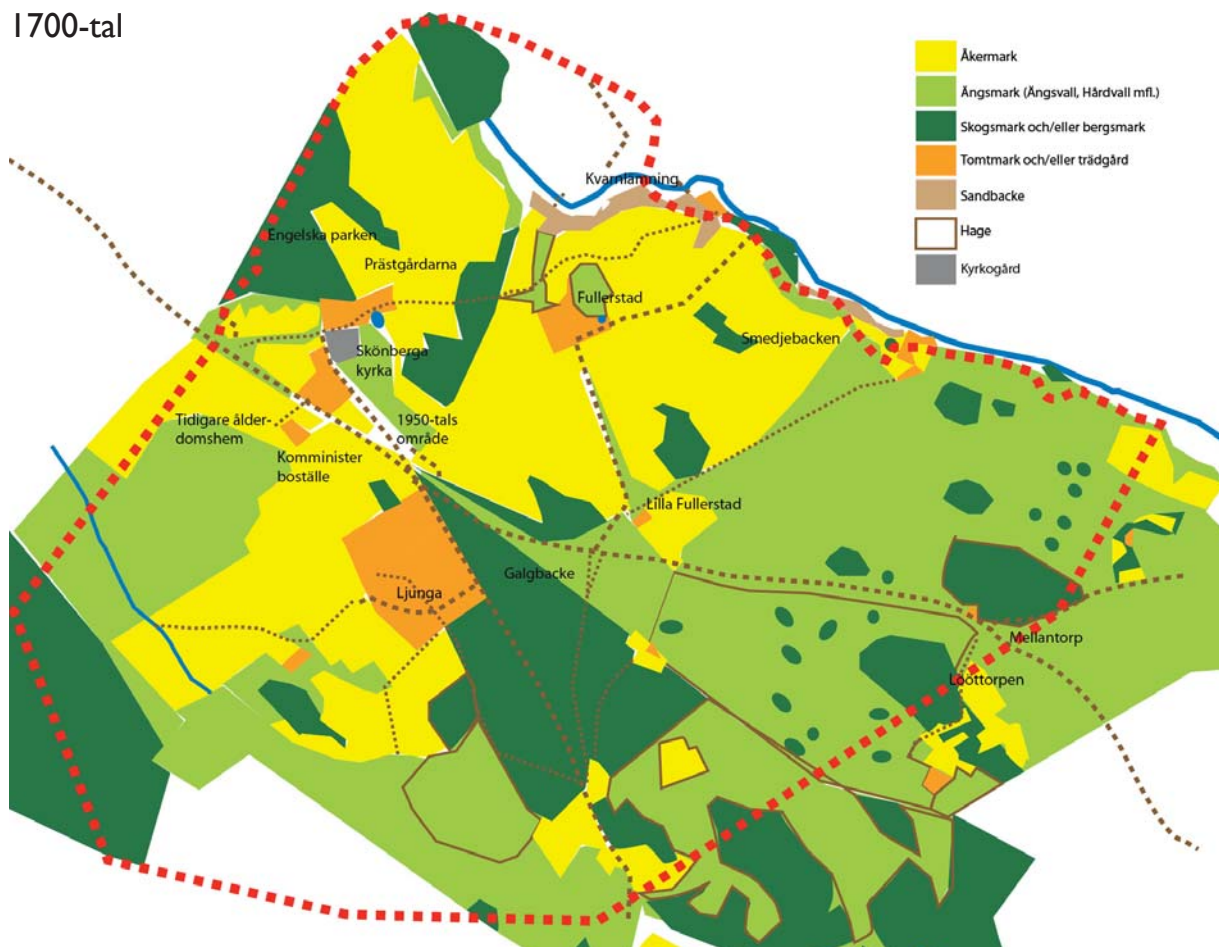
På 1650-talets karta går det att se att åkerlandskapet var fokuserat främst kring Fullerstad gård, Prästgården och sydväst om Ljunga. Norr och sydöst om Ljungas åkermarker fanns det ängsmark. Fullerstads ängsmarker låg till stor del samlad i en stor äng bortom åkermarken sydöst om gården. Mellan Ljunga och Fullerstads ängsmarker fanns skogs- och utmark. Under 1700- talet utgörs de största förändringarna av att stora delar av skogs- och utmark omvandlas till ängsmark. Ängsmarken omvandlas sedan under 1800-talet till åkermark. Åkermarken fortsätter att expandera fram till 1940-talet.

1650

1700-tal

Kartorna visar markens användning under de olika århundraderna.

På de första karteringarna från 1650 räknas en rad av ängsmarker upp, bland annat blavall, hårdvall, lindevall, och ängsvall. Beskrivningen av ängsmarkerna visar på i vilken detalj som markerna beskrevs. Ängarna brukades på den här tiden som foderodling till gårdens djur. Ängen slogs på sensommaren och hö bärgades och sparades över vintern. Efter slåttern brukade man släppa djur på bete på de slagna ängarna. Begreppet vall syftar i äldre mening på själva grässvålen och dess beskaffenhet, grovt tolkat skulle alltså madvall betyda blöt gräsmark, hårdvall skulle i motsats signalera hård gräsmark. Denna betydelse av vall ska inte förväxlas med dagens form av vallodling där fodergrödor till djur odlas på åkrar. Den moderna typen av vallodling infördes inte i landet förrän under 1700-talets mitt. Åkrar odlas idag växelvis med åkergrödor, djurfoder eller gröngödsling. Ängen har kommit att ersättas av åkrar med vallodling men har historiskt haft i stort sett samma roll, som foderodling till gårdens djur. Den historiska utbredningen av ängsmarkerna har minskat drastiskt då man dränerat markerna och tyngre maskiner som plogar ändrat möjligheten till markberedning. Detta ledde till att ängsområdena som på 1600-talet varit sporadiskt bevuxna av ek och björk i de östra ägorna har uppodlats som åker vid slutet av 1800-talet.

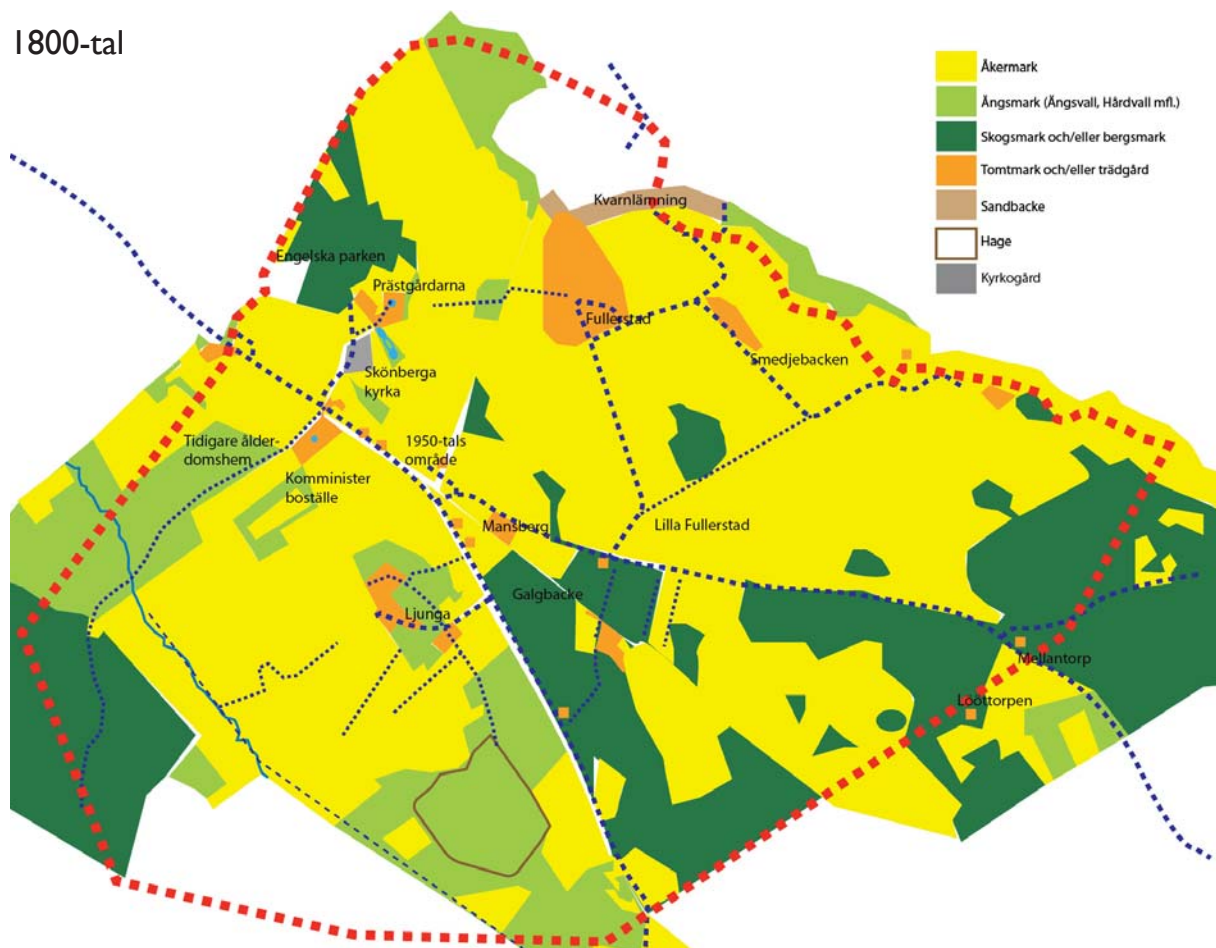
Den ursprungliga åkermarken sedan 1650 har legat fast och sedan vuxit. Marken som brukats som äng och bete har skiftat mot åkermark och senare har även skogsmark omvandlats till åkermark.

Kring tiden för den agrara revolutionen vid sekelskiftet 1800 ändrades strukturerna, åkrar blev större sammanhängande ytor, äng kunde brytas till åker och dräneringen av fuktig mark började ta fart. Landskapet har öppnats upp från 1600-talet fram till mitten av 1900-talet. Sedan den omfattande inflyttningen till städerna under 1800-talets slut och 1900-talets början så har även ett mer mekaniserat jordbruk tagits omhand av allt färre människor i allt större maskiner. Detta förändrar landskapets utseende något då hävden av mindre åkrar och ängar upphör, vilket kan ses kring Lööttorpen. I övrigt så inkorporerades de mindre åkertegarna i större åkermarker i och med åkerlandskapets utbredning.

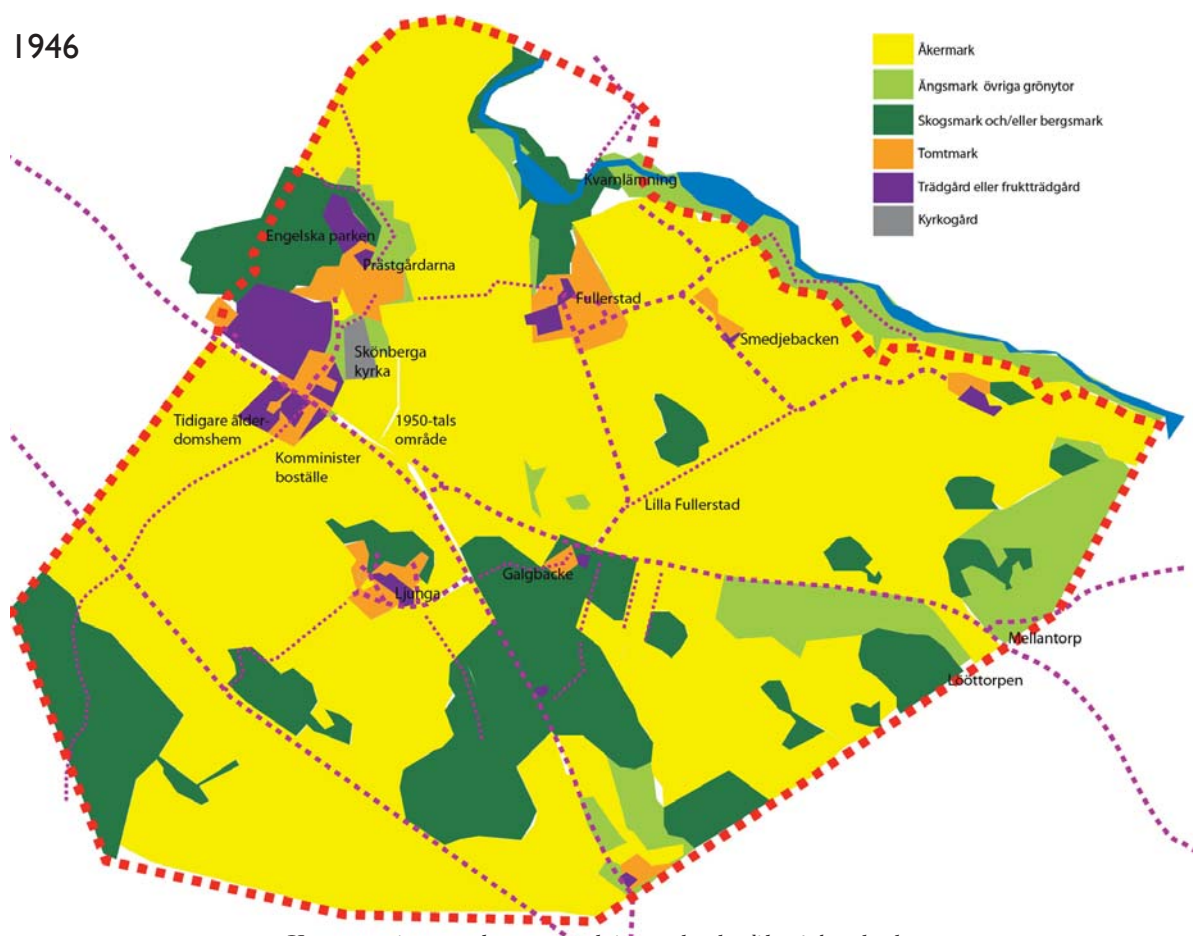
Åkerns utbredning och ängens och skogens kraftiga minskning är de största förändringarna i markanvändningens historia. Skogen utbredning var som störst på 1650-talet och har sen dess bara minskat. Skog ansågs som en tillgång och den förvaltades noggrant. Detta kan avläsas i flera äldre syneförrättningar och på den karta som upprättades 1691 där man på själva kartan har noterat vilka trädslag som vuxit på marken. De större bestånden av träd var 1650 tall och gran men det fanns även enstaka ekbackar och backar med hassel. Skogen användes för att ta ut timmer och ved samt som betesmarker. Den största minskningen av skog skedde under 1700-talet. Under 1700-talet skedde stor avverkning av skogar i hela Sverige som användes till uppvärmning av bostäder. Avverkningen var så stor att det skapade en rädsla för att skogarna skulle ta slut. Detta ledde till att kakelugnen uppfanns som ett sätt att effektivisera uppvärmningen av byggnader.

På 1940-talets karta delas trädgård och tomtmark upp. Det är tydligt att åtminstone vissa av dessa var fruktträdgårdar. Resterna av den av prosten Nejdell anlagda handelsträdgården kan utläsas mellan E22 och den engelska parken. Idag utgörs området i huvudsak av åker men två av fruktträderna har bevarats och berättar om den tidigare handelsträdgården. Under 1930-talet möjliggjorde ny teknik kartor upprättade efter gröna flygfoton. De nya kartorna gav en högre lägesriktighet men kan idag vara svåra att tolka korrekt på grund av små skillnader mellan skogs- och ängsmark, något som i viss grad kan ha påverkat analysen av 1946-års karta.

1800-tal

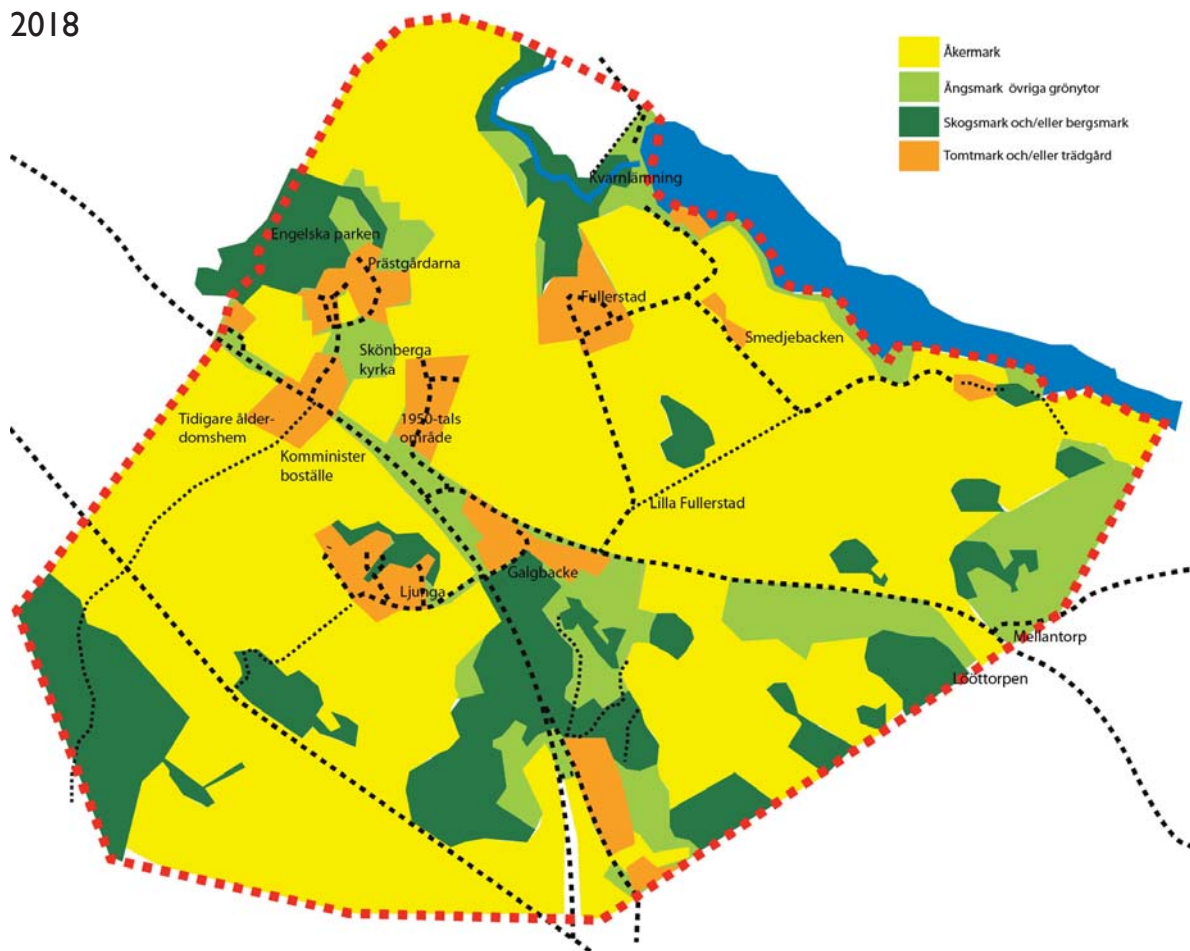

1946

Kartorna visar markens användning under de olika århundraderna.

2018

Kartan visar markens användning i dagsläget.

Jordbruksmarkerna inom utredningsområdet kan betraktas som ett levande landskap som förändrats förhållandevis mycket under århundradena. Det är framförallt de södra och östra områdena som förändrats mest. Det område som förändrats minst är åkermarkerna kring Fullerstad, vilken inkluderar detaljplaneområdet.

VATTEN

Markerna har genom historien inte beskrivits som särskilt blöta men i och med den kraftiga utbyggnaden av åkermark bör ett diknings- och täkningsarbete skett i takt med åkrarnas utbredning. Det dikade vattnet leddes med största sannolikhet ut i Tvärån och senare även i Strodammen. Det är också möjligt att uttyda ett vattendrag i kanten av Ljungas ägor. Under 1940-talet skedde en uppdämning av Tvärån då Strodammen anlades. Dammen används idag som en ytvattentäckt av Söderköpings kommun. Den förändrade vattennivån har påverkat miljön kring ålandskapet. Åns dalgångar nordöst om Fullerstad har försvunnit och utgör idag delar av dammens botten. Dammen har emellertid inte påverkat det övriga jordbrukslandskapet särskilt mycket. Markerna som numer ligger under vatten har historiskt beskrivits som obrukbara, sandbank eller äng.

Del av storskifteskarta över Fullerstad. Här visas Tväråns flitiga användning. Källa: Lantmäteriet.

Tvärån har använts flitigt genom tiderna. Längs Tvärån, som också benämns "Hälla ström" har det vid riksintressets norra och nordöstra utkant funnits tre kvarnar samt en skinnstamp, troligen för beredning av djurhudar. Vid kanten av Fullerstads och Narbros historiska ägor har det dessutom funnits ytterligare en kvarn. Två av dessa har legat på Fullerstads ägor även om den senare ägdes av mjölnaren.

På kartan från 1650 finns det bara en kvarn samt tillhörande kvarnstuga. Kvarnen var i bruk åtminstone in på sent 1700-tal. På häradsekonomiska kartan (1866-77) är den endast markerad som backstuga vilket tyder på att kvarnen då inte var i bruk. Den finns dock markerad på 1780- talets kartor tillsammans med kvarnen på Eggebys ägor och Strökvarn som låg en bit uppströms, nedströms från den äldsta kvarnen på Fullerstads ägor. Strökvarn låg även den på Fullerstads ägor och finns utritad på kartor från 1780-tal och häradsekonomiska kartan. Det ger en verksamhetstid på åtminstone hundra år. Den äldre kvarnen beskrivs som en rusthålllet indelt kvarn med två stenar. Den äldre beskrivs som en strökvarn krona skatte som ägdes av mjölnaren. Den nyare kvarnen var troligtvis mer effektiv och ersatte den äldre kvarnen även om de under en period båda var i bruk samtidigt.

På 1700-talet nämns även en skinnstamp mellan de båda kvarnarna. Stampen visar på Tväråns mångsidiga användning. Skinnstampen finns nämnd på 1650 och 1777 års skiftes kartor. På häradsekonomiska kartan från 1800-talet finns ickenamngivna byggnader på samma plats vilket kan tyda på att verksamheten fortfarande var igång.

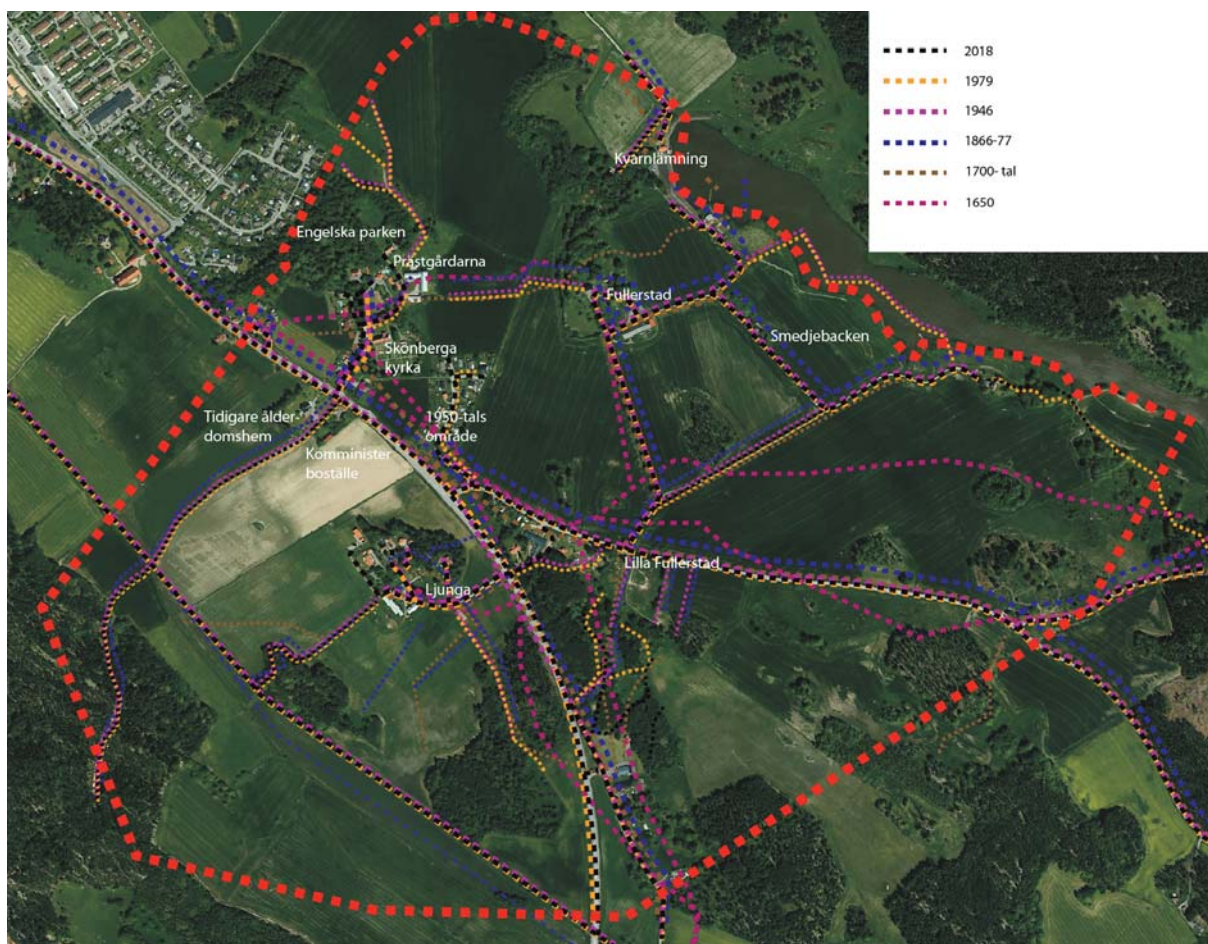

Geometrisk ägoavmätning av Prästgården från 1706. Här går det att se en eventuell ruddamm samt olika viktiga byggnader Söderköpings stadsarkin.

På de historiska kartorna finns små dammar utritade vid Fullerstad gård och prästgården. Detta skulle kunna vara ruddammar där man odlade ruda för livsmedelsförsörjning. Den typen av fiskodling var vanligt förekommande vid 1600-talets slott, prästgårdar och herrgårdar.

VÄGAR

Historiska kartor visar att vägdragningarna inom området är i huvudsak oförändrade sedan 1700-talet. Väg E22, 210, allén till Fullerstad och vägen in till Ljunga har en liknande sträckning även 1650. Flera mindre vägar har tillkommit och andra försvunnit. Kartbilden nedan vill visa på skillnader i vägsträckning genom tiderna. Där vägmarkeringar är sammanfallande är vägen densamma. Där de enskilda linjerna löper ensamma kan en förändring i vägsträckningen påvisas. Vägarna in till kyrkomiljön ändras i slutet på 1700-talet och får en ny tvärgata från E22. Mellan 1906 och 1966 fanns en järnväg och en hållplats i utkanten av Ljungas ägor.

Karta som visar vägnas framväxt.

Denna karta visar endast 1650-talets vägsträckning på dagens flygfoto. 1650-talets kartor var inte lika exakta som dagens så det går att anta att allén upp till Fullerstad gård har samma sträckning idag som 1650. Även väg 210 har haft i stort sett samma sträckning kring det planerade detaljplaneområdet.

TORPENS OCH GÅRDARNAS UTBREDDNING

På 1650- talet finns bara Lööttorpen och Fyuruklippan samt kvarnen med kvarnstugan utöver de tre stora gårdarna Fullerstad, Ljunga och Prästgården. Under 1700- talet tillkom ett fåtal torp, t ex ett på Smedbacken som står kvar än idag. Först under 1800-talet ökade torpantalet mer väsentligt. Då tillkom också ett bostadshus på Lilla Fullerstad vid infarten till Fullerstads allé. Byggnaden som uppfördes i timmer med reveterade fasader i en och en halv våning användes som arbetarbostad under Fullerstad långt in på 1900-talet.

Under 1900- talet minskar antalet torp något och under 1900-talets andra hälft börjar Mansberg, Ljunga och Prästgården bebyggas med villor. Under 1950-talet tillkommer ett helt område med mindre villabebyggelse söder om kyrkan. Under 1600-, 1700- och 1800-talen är torpen kopplade till de stora gårdarna medan det senare 1900-talets bostadsbebyggelse sannolikt uppfördes med anledning av områdets pendlingsavstånd till Söderköping och den attraktiva lantliga atmosfären. Kvarvarande torp har byggts om till fritids- eller bostadshus. Stommar kvarstår ofta i ursprungligt utförande. Löttorpen benämns som Rytartorp på karta från 1754 och som soldattorp på häradsekonomska. Idag finns de endast kvar som ruiner.

Det historiska materialet visar tydligt att både åker, skog och äng har legat i gårdscentrummens direkta närhet. Skogsområdet som senare blir engelsk park i kyrkomiljön är en mindre vanlig förekomst med höga kulturvärden. Alla gårdarna har relativt stora tomt/trädgårdsmarker i anslutning till manbyggnaderna. Bevarade äldre fruktträdsbestånd visar att hushållsodling av frukt och bär var vanliga inslag i trädgårdarna. I områdets samtliga tre gårdsmiljöer: Fullerstad, Ljunga och Prästgården/kyrkomiljön är den äldre gårdsmiljön avläsbar. Både i kyrkomiljön och på Ljunga gård har flera modernare bostadsbyggnader tillkommit medan en del äldre ekonomibyggnader har rivits.

SKÖNBERGA OCH STADEN

Området kring Skönberga kan ur historiskt perspektiv betraktas som en viktig gränsszon, en plats där stad mötte landsbygd. Områdets närhet till staden har i hög utsträckning påverkat platsens utveckling. Tidigare verksamheter i området berättar om en historisk samverkan mellan Skönberga och Söderköping. På 1700-talet avverkades stora delar av områdets skogsbestånd, sannolikt för att användas av Söderköpingsborna som ved och virke. Längs Tvärån har det funnits många verksamheter med kvarnar och skinnberedning. En anledning till de många kvarnar i området är sannolikt närheten till Söderköping. Staden innebar en större marknad och befolkning att försörja med varor. Även skinnstampen var placerad på lagom avstånd till staden. Den tidigare trädgårdshandeln knuten till prästgården utgör ytterligare ett exempel på de täta handelsförbindelserna med Söderköping.

TABELL ÖVER TORPEN OCH GÅRDARNAS UTBREDDNING

I tabellen redovisas vilka byggnader som finns markerade på olika kartor. På detta sätt går det att följa vilka torp som kommit och försvunnit och viss utsträckning hur många byggnader som funnits samt hur

olika torp-, byggnads- eller gårdsnamn förändrats.

	1650 (skifteskartor)	1700-tal (skifteskartor)	1866-77 (Häradsekonomska)	1946 (ekonomiska)	2018 (fastighetskartan)
Kyrko- miljön	Klockargården, präst- gården	Kyrkomiljön 6 bygg- nader/hushåll?	Komunisterboställe 6 byggnader, fattighus, skolhus, klockarebo- stad, kyrkoherdebo- ställe finns utskrivet samt ett flertal icke namngivna byggnader.	Två byggnader vid vägen. Flera norr om kyrkan varav tre bostadshus =de tre prästgårdarna. En byggnad nära parken	Två byggnader vid vägen. Flera norr om kyrkan varav tre bostadshus =de tre prästgårdarna. Två byggnader nära parken
	--	Komminister-bo- stället	Komminister-bostället	Komminister- bostället	Komminister- bostället
	(Utanför karta)	Kyrka	Kyrka	Kyrka	Kyrka
	-	-	-	Ålderdomshem	Finns ombyggd
Fuller-stad	En gård	Huvudbyggnad med 2 flyglar samt 2 skjul	Huvudbyggnad,	Huvudbyggnad	Huvudbyggnad
	En gård	4 sidor kringbyggd gård bredvid	4 sidor kringbyggd gård bredvid	3 sidor kringbyggd gård bredvid	3 sidor kringbyggd gård bredvid
Torp		La Fullerstad	La Ljunga	La Ljunga	La Ljunga
	Lööttorpen	Fullerstad Löö- ten 1777 Ryttartorp 1754	Stp (Soldattorp)	-	Ruin
	-	Mellantorp	Mellantorp	Mellantorp	-
	-	Torp i kanten	-	-	-
	Kvarn och Kvarnstuga	Kvarn och torp	Bs	-	Ruin
	-	Skinstamp	Byggnader utan namn	-	-
	-	Till kvarn (Strö- kvarn)	Strökvarn	-	-
	(utanför karta Eggeby ägor)	Kvarn (Eggeby)	Kvarn (Eggeby)	Gamla Strö	Ruin/ byggnader på andra sidan ån
	-		Bs (Ekängen)	Ekängen	Ekängen
	(Lindevall)		Bs	Smedjebacken	Smedjebacken
					Byggnad på åker- holme på karta ej vid inventering
Ljunga 1785	2 byggnader/hushåll	4 byggnader/hushåll?	10-15 byggnader	2 bostadshus 9 ekonomi-bygg- nader	Södra delen lik tidigare, 3-4 nya bostadshus
Torp		Sandtorp	Sandtorp	Sandtorp	-
		Hagaborg	-	Hagaborg	Hagaborg
	Furuklippan		-	Furuklippan	Furuklippan
					Byggnad
			Orrbrinka	Orrbrinken	Orrbrinken
			Bs (vid E22)	-	-
			Jtp Jordtorp (Mansberg)	Mansberg	Nya byggnader
			Pi r?	-	-
Nord- västra kanten	(utanför karta)	(utanför karta)	Kronhem två byggna- der	Back en byggnad?	Kronhem

9. NULÄGESBESKRIVNING OCH KARAKTÄRISERING

Kyrkomiljö med engelsk park

Skönberga kyrka ligger placerad i öst-västlig riktning på en åssträckning nordväst om planområdet. Kyrkan som uppfördes under 1100-talets senare del är utformad med ett rektangulärt långhus, ett lägre och något smalare rakslutet kor samt en korsarm i söder och en sakristia i norr. Stommen består av gråsten med tegel i det västra gavelröstet. Sockeln är oputsad. Fasaderna är slätputsade och avfärgade vita. Korsformade blindingar finns på långhusets västra samt korets östra gavelröste. En cirkelformad blinding finns på den södra korsarmens gavelröste. Taken utgörs av sadeltak täckta med enkupigt tegel. Sydväst om kyrkan står en rödtjärad klockstapel som troligtvis uppfördes under 1760-talet.

Kyrkogården är uppdelad i en äldre del söder om kyrkan och en yngre del i öster. Den gamla kyrkogården är regelbunden till formen och består av sju gravkvarter omgärdade av en stenmur. Den nya delen tillkom under 1950-talet och har en mer oregelbunden form. Inom den nya kyrkogården finns en minneslund tillkommen under 1990-talet. Runt kyrkogården finns en trädkrans av lind. Trädkransen ansluter i väster till en lindallé som leder ner till väg E 22.

Kyrka och klockstapel från kyrkogårdens yngsta del i öster.

Nordväst om lindallén finns bostadsbebyggelse i form av en större villa uppförd som lärarbostad under 1920-talet samt ett något mindre bostadshus från sent 1950- eller tidigt 1960-tal. Båda byggnaderna är putsade och avfärgade vita. Den äldre villan präglas i viss utsträckning av tjugotalsklassicism medan den yngre har en tydligare funktionalistisk utformning.

Sydöst om allén återfinns församlingshemmet från tidigt 1980-tal. Den relativt stora byggnaden i en och en halv våning under flackt sadeltak har anpassats till den lantligt präglade omgivningen genom en volym och färgsättning som påminner om en ekonomibyggnad på en jordbruksfastighet. Byggnaden nyttjas idag som förskola och omgivande tomt präglas av verksamheten genom grästäckta lekytor, ruschbana mm. Tomten omgärdas av rödmålat träplank samt sk. Gunnebostängsel in mot kyrkomiljön.

Villan från 1900-talets mitt i förgrunden. I bakgrunden skymtar den tidigare lärarbostaden uppförd under 1920-talet.

Det tidigare församlingshemmet, nu anpassat till förskoleverksamhet.

Nordväst om kyrkan finns två enplansvillor från 1980- eller 1990-talet färgsatta i falurött med vita snickeridetaljer. Mellan villorna och E 22:an i väster finns ett stycke uppodlad jord samt en större obrukad yta närmast vägen. Mitt i åkern står enstaka fruktträd placerade. Sannolikt är detta rester från den fruktträdsodling som bedrevs från prästbostället under 1800-talet.

Två sentida enplansvillor utgör modernare inslag i kyrkomiljön. Söder om villorna finns en vältilltagen grusad parkeringsyta.

Odlingsmark väster om villabebyggelsen. Till höger i bild skymtar de kvarblivna fruktträden.

Norr om kyrkan återfinns den unika prästgårdsmiljön med prästboställen från 1600-, 1700- och 1800-talen. Miljön präglas av en bokallé som leder upp på den höjd där 1800-talets vitputsade prästgård är belägen. 1800-talets prästgård särskiljer sig i miljön som i övrigt präglas av faluröda träfasader. Byggnaden karaktäriseras av entrén i södra fasaden som utgörs av en bred veranda som omgärdas av ett räckle med svarvade balusterdockor. Entrédörren utgörs av en delvis glasad pardörr omgiven av en rusticerad omfattning. Sadeltaket är täckt med tvåkupigt lertegel. Ovan entrén finns en större takkupa som ersatt en ursprunglig mindre med segmentbågigt avslut. Öster om prästgården är ett större uthus med ljusgrå locklist panel placerad. Tomten utgörs av en grusad gårdsplan vid entrén i söder. Övriga ytor är grästäckta. Norr om prästgården ger de forntida gravkullarna tomten ett särpräglat uttryck.

1840-talets prästgård har behållit mycket av dess ursprungliga karaktär.

Bokallén mellan kyrkan och prästgård, betraktad från prästgården.

Norr om trädgården tar den engelska park som prosten Nejdel lät anlägga i samband med uppförandet av den nya prästgården vid. Parken har i relativt hög utsträckning bibehållit sin ursprungliga prägel med slingrade grusade gånger i organiska former och ett äldre lövträdsbestånd med bl a lärkträd, poppel, lind, alm och bok. Mellan träden har sly fått breda ut sig och den ursprungliga öppna parkytan mellan de glest placerade träden har växt igen. I parkens sydvästra del skänker gravfältets kullar den redan kuperade miljön en särskilt "kullig" karaktär.

Den engelska parkens karaktär är idag mindre tydlig på grund av sly som brett ut sig mellan lövträden.

Bakom prästgården ger gravhögarna miljön ett särpräglat uttryck.

Öster om 1800-talets prästgård återfinns prästboställena från 1600- och 1700-talen. Prästbostället från 1700-talet är placerad med en entréfasad som vetter mot kyrkan. Öster om 1700-talets prästbostället är den äldsta prästbostaden placerad med gavlarna i motsatt riktning. Tillsammans med ett uthus bildar byggnaderna en gårdsliknande yta som genomkorsas av en grusad väg, flankerad av fruktträd. Tomterna omgärdas av gårdesgård. Det äldsta prästbostället har tillbyggt genom en äldre timrad byggnad som placerats snett bakom denna. Den tillkommande byggnaden flyttades från sin ursprungliga placering utomsocknes och sammanlänkades med prästgården genom en glasad gång. Söder om de äldre prästgårdarna finns också det äldre rödfärgade kyrkstallet.

Öster om prästgårdarna finns större ekonomibyggnader i form av en ladugårdsbyggnad från 1800-talets andra hälft samt en modernare maskinhall med fasader i röd plåt. På en avstyckad tomt norr om dessa finns ett rödfärgat bostadshus från 1900-talets första hälft.

Kyrkomiljöns ålderdomliga karaktär har i viss utsträckning förvanskats genom sentida ändringar och tillkommen villabebyggelse. Prästgården från 1700-talet är kraftigt förvanskad genom olämpliga fönster- och dörrbyten, ombyggnad av vindfång och byte av taktäckningsmaterial från lertegel till tegelimiterande fabriksbehandlad plåt. Spåren av 1700-talsbyggnaden är få och byggnaden är i sitt nuvarande skick svåräst som en del i berättelsen om prästboställena. Sentida markarbeten på tomten förstärker ytterligare byggnadens moderna prägel. Stenläggningar och trappa invid entrén har en tydlig 2000-talskaraktär som ter sig främmande i kyrkomiljön. Prästbostället från 1600-talet har moderniserats något mer varsamt och den ditflyttade byggnaden är relativt väl anpassad till miljön.

VÄRDEFULLA EGENSKAPER OCH DETALJER

1100-talskyrka med kyrkogård och omgärdande stenmurar. Klockstapel. Grindstolpar mot väg E 22.

Bokallén och lindallén och dess sammankoppling i höjd med uppfartsvägen till 1800-talets prästgård.

Prästboställena från 1600-, 1700- och 1800-talen. Tillhörande äldre ekonomibyggnader som berättar om prästgården som tidigare jordbruksegendom.

Engelsk park med äldre trädbestånd och slingrande gångar.

Forntida gravfält.

Tidigare lärarbostad från 1920-talet som berättar om den nu rivna kyrkskolan.

1700-talets prästgård har genom sentida ändringar en modern prägel.

Kyrkomiljöns äldsta prästgård är placerad mellan 1700-talsprästgården och den byggnad som flyttades till platsen under sent 1900-tal. Till vänster skymtar ett utbus med sentida vit dörr och takskejutport.

Det tidigare kyrkstallet i förgrunden. I bakgrunden skymtar ladugårdsbyggnaden från 1800-talet samt den moderna maskinhallen.

Kring Tvärån

Tvärån tar sin början i höjd med Fullerstad gård där den rinner ut under Strodammens sydvästra dammvall. Därefter planar den södra stranden ut och en sank, öppen yta tar vid. Här finns lämningarna av en tidigare kvarn. Den tidigare kvarnen kan urskiljas genom en delvis bevarad stengrund. På norra sidan ån står en mindre byggnad murad i rött tegel och med karaktäristiska trappgavlar. Byggnaden är sannolikt tillkommen under tidigt 1900-tal och är förmodligen ett tidigare, mindre kraftverk. Norr om byggnaden står ett rödfärgat bostadshus som möjligtvis ursprungligen utgjorde kvarnstuga. Söder om kvarnruinen finns en äldre gräsbevuxen väg som löper runt Fullerstad gård. Vägen har sannolikt använts som fraktväg när kvarnen var i drift.

I höjd med Fullerstad vänder Tvärån mot nordväst. Åns södra dalgång präglas här av tät växtlighet i form av buskar och träd. Bitvis sluttar strandkanten brant ner mot ån. Den norra strandkanten är av mer öppen karaktär och ansluter här och där direkt till åker- och ängsmark.

Miljön kring Tvärån karaktäriseras idag i hög utsträckning av otuktad natur men också av spår från tidigare verksamhet på platsen.

VÄRDEFULLA EGENSKAPER OCH DETALJER

Tväråns meander genom landskapet.

Naturligt utformade strandbankar med lövträdsbestånd.

Kvarnlämning.

Tidigare kraftstation med trappgavlar samt bostadshus med traditionell utformning (eventuell tidigare kvarnstuga).

Tidigare kvarnväg mellan ån och Fullerstad gård.

Tväråns norra strand utgörs bitvis av öppen ängs- och betesmark.

Gräsbevuxen sänka ner mot ån i utredningsområdets norra ände.

I höjd med Fullerstad planar södra stranden ut där en kvarn tidigare stod. Stenvallar markerar kvarngrunden.

På andra sidan än från kvarnlämningen finns ett tidigare kraftverk uppförd i tegel med karaktäriserande trappgavlar. Till höger i bild skymtar det rödfärgade bostadshuset.

Tidigare kraftverk.

Kraftstationen från 1940-talet. Tvärån rinner ut genom berget under dammvallen.

Väster om Fullerstad gård leder en äldre väg ner till kvarnlämningen.

Strodammen sedd från Smedbacken.

Manbyggnaden på Fullersta gård från nordväst.

Fullerstad gård

Fullerstad gård ligger som en grön oas i det i övrigt åkerpräglade landskapet norr och nordöst om kyrkomiljön. Från landsvägen i söder leder en grusad björkallé upp till manbyggnaden. Närmast gården övergår björkarna i en lindallé. Manbyggnaden omges i söder av stora gräsytor där enstaka frukt- och lövträd står utplacerade. I väster och söder omgärdas gården av täta buskage.

Manbyggnaden som uppfördes under 1840-talet präglas huvudsakligen av den genomgripande omgestaltningen som genomfördes under mitten av 1900-talet. De en gång putsade empirefasaderna är helt avskalade från tidigare dekorativa detaljer och putsen har ersatts av vit eternit. Fönstren utgörs av kvadratiska enlufts-fönster med bruna bågar och karmar. Det valmade taket är klätt med svart bandplåt. Entrén utgörs av en pardörr i ädelträ som skyddas av en plåtinklädd balkong buren av pelare murade i gult tegel. Det gula teglet återkommer i en veranda, byggd i souterräng på den västra fasaden. Norra fasaden präglas av en balkong i två våningar omgiven av smidesräcken.

Norr om manbyggnaden breder en vältilltagen trädgård ut sig. Trädgården präglas i viss utsträckning av det engelska parkidealet med större löv- och barrträd placerade glest för att skapa parklikande ytor mellan de kraftiga stammarna. Trädgården sluttar ner mot Tväråns dalgång och där dalgångens branter tar vid står ett lusthus placerat med utsikt över det forsande vattnet. Lusthuset är åttkantigt och sannolikt tillkommet runt sekelskiftet 1900.

Sydöst om manbyggnaden och den omgivande trädgården ligger flertalet ekonomibyggnader placerade i vinkel så att en delvis sluten gårdsplan bildas mot väster. Utöver två stora rödfärgade ladugårdsbyggnader finns en mindre korsvirkesbyggnad.

VÄRDEFULLA EGENSKAPER OCH DETALJER

Manbyggnad med tydlig funktionalistisk prägel.

Ekonomibyggnader som berättar om gårdens kulturhistoriska funktion som jordbruksegendom.

Trädgård med äldre trädbestånd.

Björk- och lindallé.

Grusade vägar och gårdsplaner som starkt bidrar till miljöns lantliga karaktär.

Lindallén närmast manbyggnaden.

Manbyggnaden från söder.

Norr om manbyggnaden finns en parkliknande trädgröd.

Ekonomibyggnaderna ligger samlade öster om manbyggnaden.

Ekonomibyggnaderna från öster. Gården genomkorsas av en väg som fortsätter upp mot Smedbacken.

Björkallén.

Arbetarbostäder Smedbacken och Lilla Fullerstad

Placerad på en stenig åkerholme kallad Smedbacken står en tidigare backstuga och arbetarbostad omgiven av det öppna odlingslandskapet öster om Fullerstad gård. Det timrade bostadshuset är klätt med rödfärgad locklistpanel. Till fastigheten hör ett par ekonomibyggnader, bland annat en ålderdomlig uthuslänga i nordöst. I öster omgärdas gården av syrenhäck. I övrigt präglas miljön av enstaka lövträd, gräsytor och den grusade vägen söder om byggnaden som slingar vidare österut genom landskapet.

Vid Fullerstads allés början står en tidigare arbetarbostad tillkommen under 1800-talet. Byggnaden är uppförd i trä i en och en halv våning. Fasaderna är reveterade och avfärgade vita. Byggnaden är enkel i sin utformning har bibehållit mycket av dess ursprungliga karaktär. Entrén utgörs av en profilerad pardörr som vetter ut mot allén.

De två arbetarbostäderna karaktäriseras av en modest utformning, traditionella material och begränsad storlek samt den strategiska placeringen i nära anslutning till odlingslandskapet och Fullerstad gård men samtidigt på behörigt avstånd från gårdens manbyggnad.

VÄRDEFULLA EGENSKAPER OCH DETALJER

Smedbacken som en åkerholme i odlingslandskapet.

Manbyggnad på Smedbacken. Byggnadens volym och proportioner samt ålderdomliga prägel: faluröda fasader, spröjsade fönster mm.

Uthus tillhörande Smedbacken, i synnerhet uthuslängan norr om manbyggnaden.

Äldre trädbestånd och den grusade vägen.

Tidigare arbetarbostad Lilla Fullerstad: byggnadens volym och proportioner, reveterade fasader, snickeridetaljer som pardörr och fönster.

De tidigare arbetarbostädernas placering i landskapet.

Den tidigare backstugan och arbetarbostaden på Smedbacken.

Uthuslängan nordöst om bostadshuset bidrar till miljöns ålderdomliga karaktär.

Den tidigare arbetarbostaden på Lilla Fullerstad.

Galgbacken

Miljön kring den tidigare Galgbacken präglas av blandad bebyggelse av mer modern karaktär. Bebyggelsen är placerad på rad söder om väg 210 och utgörs av ett antal villor, något enstaka mindre bostadshus med egna hemsprägel samt en större byggnad med småskalig industriprägel. Byggnaden som uppfördes för att inhysa snickerifabrik kring mitten av 1900-talet är utformad med en våning samt källare under ett flackt plåttäckt sadeltak. Byggnaden är långsträckt till formen med fasader målade i en ljusgul kulör. Övrig bebyggelse är färgsatt i falurött eller ljusa ockrakulörer.

Tidigare snickerifabrik.

Bebyggelseområdet kring Galgbacken är av varierad karaktär med enstaka större villor samt mindre bostadshus med egnahems- och sommarstugeprägel. Bakom trädet till höger i bild skymtar en milsten som är upptagen i RAA:s fornlämningsregister.

1950-talsvillaområde

Sydöst om kyrkomiljön återfinns ett mindre villaområde med sammantaget femton villor uppförda under 1950-talet. Området som anlades på tidigare åkermark är småskaligt och enhetligt till karaktären. Enplansvillorna präglas av tidstypiska tegelfasader under flacka sadeltak. Entréerna är placerade mot den genomkorsande gatan och nås via gjutna betongtrappor. Entréfasaderna är klädda med stående eller liggande träpanel i huvudsak målade i tidstypiska kulörer. Flera av villatomterna omgärdas mot gatan av ursprungliga smidesräcken och staketstolpar murade i rött tegel som bidrar till områdets tidstypiska 1950-talsuttryck. Tomterna är relativt små med något större trädgårdar på villorna baksidor. Högre träd saknas och hela miljön ger uttryck av att huka sig mot den anslutande åkermarken.

VÄRDEFULLA EGENSKAPER OCH DETALJER

Bebyggelsens småskalighet och begränsade höjd.

Tidstypiska detaljer som bara tegelfasader, betonggjutna entrétrappor, ytterdörrar i ädelträ, modernistiskt utformade smidesräcken mm.

Villaområdet sydöst om kyrkan.

Tegelmurade grindstolpar och staket och räcken i smide bidrar till områdets tidstypiska karaktär.

Ljunga

Ljunga gård är belägen söder om kyrkomiljön, naturligt placerad på en höjd i det omgivande odlingslandskapet. Höjden skuggas i norr av högre barrskog. På miljöns högsta punkt i sydöst står gårdens manbyggnad uppförd i trä 1906-1907. Byggnaden är vältilltagen i en och en halv våning under ett tegeltäckt sadeltak. Entrén är placerad till en frontespis i den sydvästra fasaden. Fasaderna är klädda med liggande panel i en kraftigt gul kulör. Manbyggnaden som ursprungligen karaktäriserades av nationalromantisk snickarglädje präglas idag av en modernisering utförd kring 1900-talets mitt. Frontespisen som tidigare utgjordes av en veranda med snickeridetaler i trä har ersatts av en öppen förstukvist där frontespisen bärs upp av pelare i gult tegel. Vidare bidrar brunfärgade, sentida fönster till en mer modern prägel. Sydväst om manbyggnaden sluttar en trädgård med ett äldre bestånd fruktträd ner mot en grusad gårdsplan omgiven av större, i huvudsak rödfärgade ekonomibyggnader.

Nordväst om ekonomibyggnaderna återfinns ett antal villor av mer modern karaktär placerad på tomter avstyckade från gården. Bebyggelsens moderna uttryck har påverkat gårdsmiljöns samlade karaktär. Miljöns läsbarhet som äldre gårdsbildning synliggörs tydligast genom de kvarvarande ekonomibyggnaderna.

VÄRDEFULLA EGENSKAPER OCH DETALJER

Manbyggnad med funktionalistiska tillägg till en nationalromantisk grundform.

Äldre barr- och fruktträdsbestånd.

Grusade vägar och gårdsplaner.

Ekonomibyggnader som berättar om gårdens funktion som jordbruksegendom.

Gårdens placering på icke odlingsbar mark.

Ljunga manbyggnad.

Ekonomibyggnader sydväst om manbyggnaden.

Villabebyggelse av mer modern karaktär nordväst om ekonomibyggnaderna. Berg går i dagen på den barrträdsbevuxna höjden.

Gångestad och komministerbostället

Det tidigare komministerbostället utgörs av en timrad manbyggnad i en och en halv plan under ett brutet sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel. Taket kröns av två tegelmurad, utkragade skorstenar. Fasader är klädda med rödfärgad locklistpanel medan listverk och de spröjsade tvåluftfönstren är målade i vitt. Entrén är vänd in mot den grusade gårdsplanen i väst och skyddas av en balkong uppburen av enkelt utformade pelare. Placerade på vardera sidan framför manbyggnaden bildar en mindre ekonomibyggnad och en stuga flygelbyggnader. Trädgården sträcker sig i västlig riktning ner mot det öppna odlingslandskapet. Trädgården utgörs av gräsytor och ett äldre frukträdsbestånd och flankeras i norr av ytterligare en ekonomibyggnad försedd med pulpettak. Mot söder markerar en större ladugårdsbyggnad med ett fåtal småspröjsade fönster tomtgränsen. I övrigt omges tomten av ett antal lövträd. Mitt i trädgården, i linje med manbyggnaden, står ett större vårdträd. Gården har bevarat mycket av dess ursprungliga karaktär och har genom bland annat de rödfärgade ekonomibyggnaderna en ålderdomlig prägel.

Nordväst om den tidigare komministergården återfinns en större villa som uppfördes som ålderdomshem under 1920-talet. Villan är placerad en bit in från vägen på den ganska långsmala tomten. Tomten utgörs av en grusad plan samt gräsytor och omgärdas av ett varierat bestånd löv- och barrträd. Den putsade villans tjugotalsklassicistiska karaktär är förvanskad bland annat genom en stor tillbyggnad i trä mot öst samt en liknande tillbyggnad på den södra gaveln. Villan är färgsatt i en betonggrå kulör mot vitt listverk. Genom tillbyggnader och moderniseringar har mycket av det tidigare ålderdomshemmets ursprungliga karaktär gått förlorad. Byggnaden har idag i hög utsträckning präglats av en modern villa.

VÄRDEFULLA EGENSKAPER OCH DETALJER

Tidigare komministerboställe med manbyggnad och samtliga ekonomibyggnader.

Äldre trädbestånd och grusad gårdsplan.

Tidigare komministerboställe.

Manbyggnad.

Ekonomibygnad.

Det tidigare ålderdomshemmet från åkerlandskapet i söder.

Byggnadens tjugotalsklassicistiska karaktär har i stor utsträckning gått förlorad genom tillbyggnader.

Odlingslandskapet

Utredningsområdet utgörs till större delen av ett öppet odlingslandskap med enstaka åkerholmar utspridda i miljön. Tvärs igenom landskapet skär väg E 22 mellan Fullerstads och Ljungas ägor.

VÄRDEFULLA EGENSKAPER OCH DETALJER

Öppen åkermark på vardera sidan väg E 22 som endast genombryts av smala grusvägar som leder till gårdarna.

Åkerholmar med trädbestånd.

Odlingslandskapet sydväst om Ljunga gård.

Åkrarna kring Fullerstad gård från nordväst.

Åkerholme sydöst om Fullerstad gård.

Från väg 210 sluttar landskapet ner mot Fullerstad gård och Tvärån.

Vy över åkrar och kyrkomiljön från Fullerstad gård. Mest framträdande är ekonomibyggnaderna. Kyrkan skymtar bredvid klockstapeln i bildens mitt.

Vy över 1950-talsområdet och kyrkan från Fullerstad björkallén.

10. REFERENSER

Tryckta källor

Andersson, Å. 1965. *Söderköping*. Söderköping

Björkman, S, von Sydow W. (red) 1939. *Svenska gods och gårdar. D. 18, Östergötland (sydöstra delen) : Hammarkind, Skärkind, Åkerbo, Bankekind, Hanekind, Valkebo samt Kinda härad*. Uddevalla

Cnattingius, B, Cnattingius, D. 1993. *Prästgårdsliv i Östergötland*. Västervik

Elfström, G. mfl. 1986. *Natur och kultur miljöer i Östergötland*. Linköping: Länsstyrelsen i Östergötlands län. Planeringsavdelningen

Erixon, S. 1951. *Söderköping och Söderköpingsorten under hundra år*. Stockholm

Génétay, C, Lindberg, U. 2014. *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval [Elektronisk resurs] : grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Gidstam, B. 1996. *Östergötland Kulturlandskap i bild*. Värnamo

Giertz, M. 2009. *Svenska prästgårdar. Kulturarv – trädgårdar – byggnadsvård*. Estland

Helmfrid, B. (red) 1994. *S:t Ragnbils Gilles Årsbok – 73:e årgången*. Söderköping

Lönnqvist, O. 2000. *Från forntid till nutid. Ur Söderköpings stads historia under 1000 år*. Söderköping

Ridderstad, A. 1918. *Östergötlands beskrivning med dess städer samt landsbygdens socknar och alla dess egendomar. Andra delen*. Stockholm

Sahlgren, J. (red) 1951. *Sveriges bebyggelse Statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Östergötlands län Del VIII Börrums, Drothems, Gryts, Kuddby, Mogata, Ringsrums, Rönö, S:t Anna, Skällviks, Sköberga, Täby, Västra Husby, Å och Östra Ny socknar samt Valdemarsviks köping*. Uddevalla

1946. *Östergötland i ord och bild*. Malmö

1913-1924. *Östergötlands fornminnesförening meddelanden 2*

Översiktsplan Söderköpings kommun prioriteringar för hållbar utveckling 2015-2030. Antagandehandling 2015-09-21.

Fördjupad översiktsplan Söderköping stad. Utställningshandling 2017-11-06.

Kulturmiljöplan för Söderköpings kommun. Del 1 Principer och förhållningssätt. 2016-11-15 samrådshandling.

Kulturmiljöplan Del 2 Kunskaps- och planeringsunderlag. 2016-05-31.

Östgöta Correspondenten. [flera datum och årgångar]

Otryckta källor

Detaljplan för del av Fullerstad 5:9, Söderköping, Söderköpings kommun, Östergötlands län. Förslag till samrådshandling 2015-05-04.

Del 1. Översyn av kulturmiljövårdens riksintressen – Söderköpings kommun. Länsstyrelsen Östergötland, Kultur- och samhällsbyggnadsenheten, 2014.

Del 2. Översyn av kulturmiljövårdens riksintressen i Söderköpings kommun – Fördjupade analyser. Länsstyrelsen Östergötland, Kultur- och samhällsbyggnadsenheten, 2014.

Skönberga kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2006, Östergötlands museum.

Förbifart Söderköping och Skärgårdslänken, arkeologisk utredning. Rapport 2103:67, Östergötlands museum.

Internetkällor

Länsstyrelsen Östergötland, http://www.lansstyrelsen.se/ostergotland/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/Pages/soderkopings_kommun.aspx

Kulturarv Östergötland, www.kulturarvostergotland.se

Svensk författningssamling, http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/miljobalk-1998808_sfs-1998-808

Lantmäteriets digitala tjänst *Historiska kartor*, https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html?swedish=true&user=public&arv=false&pul=true&asUrl=https%3A%2F%2Farkiv.sok.lantmateriet.se%2Farkiv.sok%2Fstartpage.html&hk_contextpath=%2Fhistoriskakartor

Skönberga kyrka, kyrkogård och miljö. Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregistret, <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Boverkets byggregler (föreskrifter och allmänna råd), BBR, BFS 2011:6 med ändringar till och med BFS 2017:5 https://www.boverket.se/contentassets/a9a584aa0e564c8998d079d752f6b76d/konsoliderad_bbr_bfs_2011-6.pdf

Arkiv

SÖDERKÖPINGS STADSARKIV

Ritningar, kartor, handlingar, detaljplaner mm.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUMS ARKIV

Fotografier, arkeologiska rapporter, tidningsurklipp, yttranden, ritningar mm.

LANTMÄTERISTYRELSENS KARTARKIV

Söderköpings
kommun

FREDRIKSSON
arkitektkontor ab
Skolgatan 1a 60225 Norrköping
011-100066 fax 011-365402
fredrikssonarkitektkontor.se